

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Genderové role v románech Karolíny Světlé
Gender roles in the novels by Karolína Světlá
Tereza Slavičková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: B ČJ-NJ (7507R037, 7507R041)

2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Genderové role v románech Karolíny Světlé vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 2019

..... podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za odborné vedení a cenné rady během zpracování bakalářské práce.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá rozbořem tří románů Karolíny Světlé (*Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Frantina*) z hlediska konstrukce ženských postav vzhledem k plnění jejich sociálních rolí (matka, partnerka, hospodyně, veřejná činitelka). Práce rozebírá, jaký mají tyto ženské postavy vztah se svými mužskými partnery a jak se tyto mužské postavy dále vypořádávají se svými rolemi (otec, partner, hospodář, veřejný činitel). Bakalářská práce odpovídá na otázku, do jaké míry se Karolína Světlá držela tradičního dobového pohledu na ženu a muže a do jaké míry se proti tomuto tradičnímu konceptu vymezovala.

KLÍČOVÁ SLOVA

Karolína Světlá, feminismus, ženská postava, český román 19. století, ještědské romány

ANNOTATION

This bachelor thesis deals with the analysis of three novels by Karolína Světlá (*Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Frantina*) through the prism of the female characters construction considering their social roles fulfilment (mother, partner, housewife, public authority). The thesis analyzes the female characters relationship with their male partners and how those male characters continue to deal with their roles (father, partner, farmer, public authority). The bachelor thesis answers how much Karolína Světlá had followed the traditional epoch view of a woman and a man and to what extent she defined herself against that traditional concept.

KEYWORDS

Karolína Světlá, feminism, female character, Czech novel of 19th century, Ještěd novels

Obsah

1	Úvod	8
2	<i>Vesnický román</i>	9
2.1	Ženy <i>Vesnického románu</i>	9
2.1.1	Postava ženy jako matky	9
2.1.2	Postava ženy jako partnerky a hospodyně	16
2.1.3	Postava ženy jako veřejného činitele	23
2.2	Muži <i>Vesnického románu</i>	24
2.2.1	Postava muže jako otce	25
2.2.2	Postava muže jako partnera a hospodáře	26
2.2.3	Postava muže jako veřejného činitele	30
3	<i>Kříž u potoka</i>	32
3.1	Ženy románu <i>Kříž u potoka</i>	33
3.1.1	Postava ženy jako matky	33
3.1.2	Postava ženy jako partnerky a hospodyně	36
3.1.3	Postava ženy jako veřejného činitele	44
3.2	Muži románu <i>Kříž u potoka</i>	46
3.2.1	Postava muže jako otce	46
3.2.2	Postava muže jako partnera a hospodáře	49
3.2.3	Postava muže jako veřejného činitele	52
4	<i>Frantina</i>	55
4.1	Ženy románu <i>Frantina</i>	56
4.1.1	Postava ženy jako matky	56
4.1.2	Postava ženy jako partnerky a hospodyně	58
4.1.3	Postava ženy jako veřejného činitele	64
4.2	Muži románu <i>Frantina</i>	66
4.2.1	Postava muže jako otce	66
4.2.2	Postava muže jako partnera a hospodáře	66
4.2.3	Postava muže jako veřejného činitele	71
5	Závěr	73
6	Seznam použitých pramenů a literatury	78

6.1 Primární literatura	78
6.2 Sekundární literatura	78

1 Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá rozбором tří ještědských románů (*Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Frantina*) Karolíny Světlé z hlediska toho, jak postavy románu naplňují své sociální role.

Bakalářská práce je rozdělena na tři části, kdy každá se zabývá jedním z románů a rozebírá jeho postavy. V jednotlivých kapitolách představím nejprve postavy ženské, bude ukázáno, jak tyto postavy naplňují své sociální role a povinnosti (role matky, partnerky, hospodyně, veřejné činitelky). Následně se pozornost přesune na postavy mužské a jejich plnění sociálních rolí (role otce, partnera, hospodáře a veřejného činitele). Toto pořadí, tedy předřadit rozbor ženských postav těm mužským, jsem zvolila z toho důvodu, že ženské hrdinky jsou v ještědských románech dominantní a mužské postavy jsou jimi výrazně určovány.

Cílem práce je zjistit, do jaké míry je chování postav a plnění jejich sociálních rolí shodné s tradičním pohledem a do jaké míry Karolína Světlá tradiční rozdělení rolí své doby překračovala. Závěrem bakalářské práce by mělo být určení toho, v čem jsou románové hrdinky emancipované a v čem jsou naopak tradiční.

Tato bakalářská práce je především interpretační, vycházím z předpokladu, že pohled na ženu a její role v 19. století je obecně známý, a proto ho jen v krátkosti nastiňuji v rozboru prvního románu. Základní literatura, ze které vycházím, je monografie Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě*, která je ženské problematice 19. století věnována.

Téma své bakalářské práce jsem si zvolila z toho důvodu, že kombinuje staré s novým – tedy romány 19. století s moderním, genderovým pohledem na literaturu. Od tohoto na první pohled netradičního spojení si slibuji lepší pochopení románové tvorby Karolíny Světlé a rozšíření tradičního pohledu o nové podněty, které mi umožní srovnání s dnešní dobou a dnešní literaturou, a přiblíží tak ještědské romány soudobému čtenáři.

2 *Vesnický román*

Vesnický román představuje zlom v tvorbě Karolíny Světlé. Dílo vydané v roce 1867 je první z řady ještědských románů, které autorka situovala do oblasti dnešního Libereckého kraje. Karolína Světlá byla literárně činná již od 50. let 19. století, její román *První Česka* vyšel v roce 1861, s románovou formou tak autorka jistě zkušenosti měla. Ještědské romány se ale její dosavadní tvorbě vymykají, životní zkušenosti a inspirace přírodou odklonily autorku od dobově poplatných romantických krajností k realistickému popisu krajiny a života. „*Velikost Karolíny Světlé byla v tom, že ve svých ještědských románech dokázala sloučit podněty evropského románu výchovného i analyticky realistického a spojit je s domácí tradicí.*“¹

Vesnický román se liší nejenom od stávající prózy Karolíny Světlé, ale i od románu *Kříž u potoka*. Ten, ač pokračuje v linii ještědských románů, je v jistých aspektech poplatný zadavateli, kterým byla knižnice Matice lidu. Oba romány tak mají i jinou cílovou skupinu. „*Vesnický román vyžaduje čtenáře, který ten divný konec přijme jako výzvu zamyslet se nad svízelným údělem člověka, jenž nechce své osobní štěstí zbudovat na neštěstí druhého. Naproti tomu další ještědské romány počínaje Křížem u potoka nabízejí návod k jednání a zvou k následování, vynucují si buď obdiv pro výjimečné hrdinky a pro jejich cestu, anebo spor s jejich obětí.*“²

2.1 *Ženy Vesnického románu*

2.1.1 *Postava ženy jako matky*

Karolína Světlá prožila svůj život v 19. století, v té době vnímaly ženy mateřství jinak než dnes, vliv na to měla vysoká dětská úmrtnost i pohled na rodinu jako na ekonomickou jednotku, ve které byly děti vnímány jako další pracovní síla nutná pro uživení rodiny. S tímto postojem jde ruku v ruce i fakt, že citové projevy vůči dětem byly před dvěma stoletími méně časté, či dokonce výjimečné. Již v 19. století ale vidíme změny v přístupu k dítěti, které vrcholí ve století následujícím: „...*skutečným středem*

¹ Janáčková, 1985: 113

² Janáčková, 1985: 107

*pozornosti se dítě stává až v průběhu 19. století a 20. století je pak stoletím dítěte.*³ Rozdílně se k dětem přistupovalo i podle pohlaví, jinak se chovala matka k synovi a jinak k dceři, na každého byla kladena jiná očekávání a nároky. „*Dcera měla přeci jen k matce blíž, vztah k ní býval zpravidla důvěrnější. Synem se matka pyšnila, s dcerou sdílela její radosti i trápení.*“⁴

V této kapitole bych chtěla podrobněji rozebrat způsob, jakým se hrdinky *Vesnického románu* ujímají role matky. Tato role se týká především dvou žen – Jírovcové, jejímž synem je Antoš, a rychtářky, která má děti hned tři – dívku z prvního manželství a dva chlapce ze svazku s Antošem. U těchto dvou žen je role matky nezpochybnitelná, přesto bych mezi ně zařadila ještě Sylvu, která sice vlastní děti nemá, je ale náhradní, neoficiální matkou Antošových dětí. Všechny výše zmíněné postavy románu jsou odlišné, je tedy přirozené, že se liší i jejich pojetí mateřství.

Vztah Jírovcové a Antoše je velice silný, vliv Jírovcové na syna je absolutní, jedná se o nezdravý vztah matky se synem. Jírovcová figuruje v životě Antoše jako neotřesitelný vzor, představuje nejenom jeho rádkyni, ale i jeho svědomí. Antoš není ani v dospělosti schopen se z matčina vlivu vymanit. Není schopen vejít s matkou v konflikt a zvítězit v něm. Přestože se o to několikrát pokouší, je vždy nakonec udolán (poprvé se vzepře, když se stane pacholkem, podruhé, když chce odstoupit od svazku s rychtářkou, a potřetí, když se chce nechat rozvést a prožít zbytek života se Sylvou). U Antoše jako by zcela chyběla fáze puberty, odpoutání se od názoru matky a volba vlastní životní cesty, bez ohledu na názor rodiče.

Další důležitý střet mezi Antošem a Jírovcovou představuje téma Ochranova, idylického místa, kde se stírají rozdíly mezi lidmi, kde vládne rovnost a mravnost. Antoš by byl rád součástí této bájně obce, naopak tradiční Jírovcová je proti, veškeré novosti rázně odmítá, co je nové, je pro ni automaticky i špatné. Celý život se řídí jedinou rovnicí, která jí říká, že za všech okolností musí poslouchat, pokud chce dojít spásy. Člověk je podle ní vždy někomu podřízený, vždy se někomu zodpovídá – ať už rodičům, bohu, vrchnosti, či světským zákonům.

³ Lenderová, 2016: 15

⁴ Lenderová, 2016: 34–35

Silný vztah mezi Antošem a jeho matkou pramení dle mého názoru z absence mužského vzoru v rodině. Antoš svého otce nepoznal, prožil dětství jen s matkou, nikoho jiného neměl, proto se k ní silně citově přimkl. Chce matce vyhovět, naplnit její přání, očekávání i normy, které Jírovcová sama sobě i jemu uložila. Místo toho, aby si Antoš svůj život řídil sám, vede ho matka stejnou cestou, jakou se kdysi vydala i ona sama. Po smrti prvního muže se odmítla znovu provdat, nevzala si toho, kterého milovala a který na ni celé roky čekal, její hrdost a pravidla jí to neumožnila. K životu bez lásky později odsoudila i Antoše, když mu nedovolila napravit mladickou nerozvážnost a vyvázat se z nefunkčního vztahu s rychtářkou.

Jírovcová je vůči Antošovi silně autoritativní, sama se pasuje do role zpovědníka, když zkoumá Antošovy pohnutky, ten před ní nesmí mít žádná tajemství. Pokud se jí něco nelíbí, syna fyzicky netrestá, na rozdíl od většinového rodiče té doby používá jemnější nástroje – vystačí si s výčitkami a psychickým nátlakem. „*Vyslechla ho vždy klidně, nikdy se s ním nevadila, slyšela-li od něho něco, co se jí nelíbilo, nikdy naň nevložila ruky, ale vyčtla mu vždy chyby jeho tak dojemně a důrazně, že se hoch při kázání jejím až do hlubin duše zachvěl. Rány její by byl snad strásl, slova její šly však hloub, těch strásti nemohl.*“⁵

Při všech krocích, které Jírovcová ve výchově syna podniká, je patrné, že pohnutky, kterými je vedena, jsou dobré. Je plna mateřské lásky, ale soucit a pochopení jí chybí. Vede ji strach o spásu Antošovy duše, o jeho mravní a trestní bezúhonnost. Aby přivedla Antoše na „správnou“ cestu, je ochotna se uchýlit i k psychickému nátlaku, vyhrožování a manipulaci. Synovi hrozí vlastní smrtí či vzpomínkou na mrtvého otce. „*Co by ti asi řekl nebožtík otec.*“⁶ či na jiném místě „*„Antoši“ ozval se ještě jednou hlas matčin, „rouhala jsem se, vyhrožujíc ti, že budu hledat smrt, nepoddáš-li se mi – neučiním toho – dosti velké břímě spočívá již na bedrách tvých, také si nebudu nikdy připomínati slov tvých neuctivých, vášní teď ti vylákaných; jen jedno mi za to učiň k vůli, vzpomeň si na hrob otcův.*“⁷

⁵ Světlá, 1981: 20

⁶ Světlá, 1981: 24

⁷ Světlá, 1981: 192

Vztah Jírovcové a Antoše lze charakterizovat jako dvousečný, na jedné straně je Jírovcová pečující a starostlivá matka, na straně druhé je ale nebezpečná manipulátorka, která synovi zničí život. Antoš je na model, ve kterém řídí jeho kroky žena, natolik zvyklý, že z něj po celý život nevystupuje – nejprve nad ním stojí matka, poté jeho první manželka, a nakonec jistým způsobem i Sylva, která tím, že odejde do kláštera, rozhodne o tom, že ani po smrti rychtářky nebudou spolu. Ženou, která ale nejvíce určuje Antošův osud, zůstává po celou dobu románu jeho matka.

Jírovcová je postava velmi komplexní a je těžké jednoznačně určit, zda ji má čtenář považovat za postavu kladnou či zápornou, jisté indicie zde ale přece jen jsou. Hned na začátku knihy následuje za popisem Antoše popis jeho matky, to od ní jsou odvozovány synovy kladné vlastnosti. „*Jírovcová si však nikdy nestěžovala na těžké živobyti. Neměla stýskání a bédování ve zvyku, nenadělala vůbec mnoho řečí. Tím pilněji hleděla práce své. Takové dělnice neúnavné a spolehlivé nebylo široko daleko.*“⁸ V první ukázce je kladen důraz na pokoru, pracovitost ale i uzavřenost a mlčenlivost Jírovcové, dále pak nalézáme zmínky o její kráse. „*Jírovcová byla svého času nejkrásnější na celém panství děvče; bílá jako sníh, přitom černých očí a vlasů.*“⁹ Krása jde často ruku v ruce s pýchou a leností, že by byla Jírovcová líná, říci nelze, projevy pýchy u ní ale nacházíme, jejich strůjcem však není krása vnější, nýbrž ta vnitřní. Svou zásadovostí, sebekázní, přísností a hlubokou vírou v boha se Jírovcová vymykala průměru, podobně jako Evička ze mlýna toužila být z hlediska zásluh před bohem přední v obci. Obě ženy také touha být nejctnostnější ženou v okolí připravila o životní štěstí, obě se kvůli svým zásadám zřekly vztahu s milovaným mužem. Svě ctnosti ani svůj vzhled však nevyužila Jírovcová k tomu, aby se dobře provdala, což bylo dříve hlavním cílem většiny dívek, které si jen sňatkem s majetným mužem mohly zajistit pohodlný život bez hladu a starostí. Jírovcová ale volila jinak – „*Zvolila si za manžela nejchudšího ze ženichů svých, aby jí prý neměl co vyčítat.*“¹⁰ I v tomto počínu ale můžeme vidět možnou pýchu, byla příliš hrdá na to, aby využila nabízených možností, které by jakákoliv jiná žena na jejím místě s chutí přijala. Jírovcová ale na přední přičky svého hodnotového řebříčku nikdy nestavěla světské statky. Když měla možnost vdát se

⁸ Světlá, 1981: 16

⁹ Světlá, 1981: 160

¹⁰ Světlá, 1981: 16

podruhé, opět odmítla. „*Necht' si každý smýšlí, jak chce, ' říkála, ale u mne jest hanbou, pozná-li žena za živobyť svého dva manžele po sobě. Nevím věru, jak bych předstoupila jednou před boha, kdybych se každou rukou držela muže jiného!*“¹¹

Jírovcová je v knize popsána jako žena oplývající krásou i dobrými vlastnostmi. V autorčině popisu mladé Jírovcové nacházím dokonce aspekty světectví – krásná žena odmítne bohaté ženichy, aby si zachovala tvář před bohem, zvolí si těžší životní cestu, zřekne se mamonu a prožije počestný život v chudobě. Postava Jírovcové nemá vyznít negativně, Karolína Světlá na ni nahlíží pozitivně, pro ni je ženská nadřazenost muži něco přirozeného a správného. Autorčin pohled na svět říká, že za úspěšným a dobrým mužem stojí silná žena – matka či manželka, která ho směřuje. Současné bylo v 19. století běžné, že mezi rodiči a dětmi panoval spíše chladný vztah, ve kterém byly děti rodičům povinovány úctou a poslušností. Pohled dnešního čtenáře, který vidí na místě Antoše nesvéprávného mladíka a později muže smýkaného životem v zápřahu žen, jež mu neumožňují, aby došel štěstí, je od dobového pohledu výrazně odlišný. Pokud pojímala autorka a doboví čtenáři výchovný styl Jírovcové pozitivně, u další postavy není pochyb o tom, že představuje naplnění mateřské role čistě negativní.

Rychtářka je jednoznačně špatnou matkou, její zlé chování k dětem je na první pohled mnohem markantnější než patologická výchova Jírovcové. Rychtářka staví sebe a své dobro na první místo, neslevuje ze svých nároků, ani když jsou v ohrožení její vlastní děti. Své dcery se zbavuje, když se stane překážkou k majetku, její nezáměr o výchovu synů vyvrcholí tím, že je v nemoci opustí, má strach o své zdraví a krásu (chlapci mají neštovice). Její odchod od nemocných dětí je poslední kapkou pro Antoše: „*Když jsou děti opuštěny matkou, necht' aspoň vědí, že mají otce. Ó tahle žena, tahle žena! Zde to zvíře nerozumné si nařiká, že mu odvedli mládě, a ona uteče sama od dětí svých, aby si zachovala – hladkou kůži.*“¹²

Ani v době, kdy bylo Antošovo manželství šťastné, rychtářka o děti příliš nedbala. Pokud by byla postava rychtářky reálnou ženou ve 21. století, jsem toho názoru, že by potomky nikdy neměla, je to žena, která není schopna navázat silný vztah se svými dětmi. Matkou se stává pod vlivem společnosti, ve které žije a která považuje

¹¹ Světlá, 1981: 16–17

¹² Světlá, 1981: 157

mateřství za prvotní úděl ženy. Žena, která není matkou, byla dlouhou dobu vnímána negativně. Dítě bylo dar, a pokud ho žena nemohla z nějakého důvodu mít, nebyla požehnána, bylo na ní něco špatného. Tohoto dobového úzu si byla rychtářka plně vědoma, a jelikož lpěla na své pověsti, chtěla, aby alespoň v očích spoluobčanů byla dobrou matkou, dětem proto kupovala drahé dárky a cukroví, v podstatě je uplácela. Když se později manželství stalo nefunkčním, začala si svou nelibost k manželovi vybíjet na dětech, fyzicky je trestala a naváděla je proti jejich otci. Děti se tak staly obětí rodičovských neshod, jak to vidíme hojně i v dnešní společnosti. Na rozdíl od Jírovcové tak rychtářka nehledí na dobro svých synů, nepečuje o ně, nevychovává je ke ctnostem, ale používá je jako prostředek k dosažení svých cílů, jsou nástrojem v boji proti Antošovi. Mateřskou roli naplňuje rychtářka ještě méně než Jírovcová, která synovi sice psychicky ubližuje, ale její pohnutky jsou pozitivní, pro své dítě chce jen to, co považuje za nejlepší. Není zlá, na vině je spíše její nepochopení, neochota vidět svět jinýma očima.

Sylvino pojetí mateřství se od pojetí Jírovcové i rychtářky diametrálně liší. Dívka, které se samotné nedostalo patřičného vychování, se snaží Antošovy syny vést co nejlépe a vychovat z nich dobré lidi. Vypráví jim o otci, čímž maří snahy rychtářky, která usiluje o to, aby si chlapci Antoše odcizili a znepřátelili. Vřelý vztah k ní mají i děti samotné, jak můžeme vidět na následující ukázce. „*Po celou večeri viděl s velkou rozhořčeností, jak důvěrně s ní matka zachází i jak má děti k sobě upoutané.*“¹³ nebo „*Hoši měli sice velkou radost poznávše otce, ale čeho si žádali, to jim musela přec jen Sylva podat i udělat.*“¹⁴ Sám Antoš nakonec určuje Sylvu jako opatrovatelku dětí „*Budeš i nadál matkou jejich a dcerou matky mé?*“ zašeptal. *Odpověděla mu jen blaženým zaplakaním.*“¹⁵

Sylva dle mého názoru jako jediná hrdinka tohoto románu naplňuje mateřskou roli správně, a to navzdory tomu, že se stará o nevlastní děti. Chlapce vychovává, ale v knize nejsou zmínky o tom, že by jimi manipulovala, nebo jim nutila svůj názor, spíš vše uvádí na pravou míru. O chlapce pečuje v nemoci, stará se o jejich zdraví a bezpečí.

¹³ Světlá, 1981: 123

¹⁴ Světlá, 1981: 157

¹⁵ Světlá, 1981: 137

Její přístup odráží pozitivní reakce dětí, chlapci vyhledávají její blízkost, mají ji rádi, jak můžeme vytušit z ukázek citovaných výše v textu.

Zajímavý je důraz na výchovu, který je akcentován ve všech zde rozebíraných dílech. V románu *Kříž u potoka* a *Frantina* je pohled na výchovu ukázán z jiné perspektivy, autorka ukazuje přínosy přirozené výchovy založené na osvojování si pozorování a na faktu, že dobro je v člověku přirozeně přítomno. Tento typ vedení můžeme ve *Vesnickém románu* vidět v postavě Sylvy, která ač vyrostla u svéhlavého strýce, je plná dobroty a obětavosti. Mateřská role je archetypální, pro Sylvu přirozená, nemusela se jí nikde učit, pramení z její podstaty. Naopak typické ženské chování, které je dáno socializací a napodobováním, jí chybělo. Přesto ale mohla být v životě úspěšná, nebyla tolik jako jiné dívky spoutána konvencemi, což jí umožnilo vyniknout i v rovinách, které jsou čistě mužské – viz slavnost stínání kohoutů, kde předčila ostatní muže. Vlivem Jírovcové si Sylva postupně osvojuje i ženské chování: „*Že je návyků trochu divokých, toho nezapírám, ale uvnitř je z čistého zlata. Ostatně musíš i ty na ní viděti, nechceš-li býti naschvál slepým, že v poslední době valně zjemněla. Nechává si ve všem říci i prosí, abych ji pokaždé napomenula, učiní-li, co se na děvče nesluší.*“¹⁶ V Sylvě se rovným dílem mísí vlastnosti mužské s těmi ženskými, je ukázkou moderní ženy, jejíž další polohou je Evička a Frantina ve zbývajících románech.

Karolína Světlá na dvě stě stranách románu zobrazila tři různé ženy, které se po svém vypořádávají se svou mateřskou rolí a v rozličné míře ji naplňují. Autorka byla v tomto ohledu inovátorská, zobrazovala nejenom ženy tradiční, ale i takové, které by uspěly ve společnosti spíše o století později. Měla odvahu ukázat rodinné vztahy na venkově i negativně, přiznávala, že vztah muže a ženy v manželství není často ideální, a aby manželství fungovalo, je třeba řady kompromisů. Světlá zašla dokonce tak daleko, že zobrazila narušený i ten nejpřirozenější vztah, tedy pouto mezi matkou a dítětem. Autorka vznesla otázku, zda žena, která je k mateřství biologicky předurčena, vůbec potřebuje dítě k tomu, aby byla šťastná, a také, zda může každá žena zastávat roli matky správně. V rovině *Vesnického románu* by se dalo říci, že dobrá, mravná žena je přirozeně i dobrou matkou, naopak ta, která oplývá negativními vlastnostmi, nemůže ani typické ženské role zastat dobře.

¹⁶ Světlá, 1981: 125

Jírovcová je matkou na plný úvazek i potom, co jí syn odroste, pro rychtářku je mateřství zase společenskou povinností, kterou zastává špatně a nerada, představuje pro ni břímě. Sylva se biologickou matkou nestává kvůli okolnostem vůbec, přesto naplňuje jako jediná z žen románu, viděno pohledem dnešního čtenáře, mateřskou roli správně.

2.1.2 Postava ženy jako partnerky a hospodyně

Tématem této kapitoly je otázka, jak ženské postavy *Vesnického románu* naplňují své partnerské povinnosti. Vědomě jsem zvolila slovo partnerka místo manželka, jelikož to mi umožní do této kapitoly zahrnout i vztahy mimomanželské.

Na manželství žen v 19. století měli rozhodující vliv rodiče, ti určovali, kdo je pro dívku vhodným nápadníkem. Na city se příliš nehledělo, důležité bylo, aby byla dívka zabezpečena. Od ženy se očekávala poslušnost, mravnost, zbožnost, sexuální zdrženlivost (i po uzavření manželského svazku), hospodárnost, pracovitost a schopnost plodit potomstvo. Žena byla oficiálně podřízena muži. „*Po dlouhá staletí hledala žena i dívka opodstatnění své existence vždy ve vztahu k muži. (...) Celé věky zůstávala nesamostatnou, nesvéprávnou bytostí. Do sňatku za ni odpovídal otec nebo poručník, pak manžel.*“¹⁷ Z tohoto tradičního konceptu vystupuje Jírovcová, rychtářka i Sylva, každá sice jiným způsobem, ale všechny dosti výrazně. Vliv na odlišnost rychtářky měl i fakt, že byla manželkou sedláka. Péče o rozsáhlé hospodářství si žádala, aby se do ní aktivně zapojila i žena, ta tak sdílela s mužem část jeho povinností a byla více emancipovaná než ženy chudých poddruhů či manželky úředníků. Stejná role jako rychtářku by čekala i Sylvu, pokud by se provdala za Antoše, jakožto živnostník provozující obchod s koňmi potřeboval partnerku zasvěcenou do dané problematiky a schopnou zastoupit svůj díl práce. Naopak od Jírovcové, která žila odjakživa v chudé chaloupce, se požadovala především péče o dítě a o domácnost.

O tom, jaký byl vztah Jírovcové s jejím mužem, mnoho nevíme, jejich manželství je shrnuto do pár vět: „*Dokázalať ve svém krátkém manželství, že je při své kráse i nad jiné hodna a pilna.*“¹⁸ Z jediné věty je patrné, že Jírovcová byla považována za vzornou manželku, která byla pro muže přínosem. Čtenář se může jen dohadovat,

¹⁷ Lenderová, 2016: 72

¹⁸ Světlá, 1981: 16

zda Jírovcová svým mužem manipulovala stejně jako později Antošem. Dle mého názoru je to vysoce pravděpodobné, povaha Jírovcové tomu nasvědčuje a podle autorčiny logiky by to z ní špatnou ženu nečinilo, z dobového pohledu ale ženská dominance ve svazku zcela jistě žádoucí nebyla. Jaký byl skutečný vztah mezi manželi, se ale z románu nedozvíme. Je otázka, zda byl naplněn láskou či nikoliv. To, že zůstala Jírovcová i po smrti muže vdovou, dle mého názoru o jejich vztahu pranic nevypovídá, nemůžeme zde mluvit o výjimečné věrnosti a loajalitě k mrtvému muži. Její rozhodnutí bylo motivováno silnou vírou v boha a životním názorem, tedy její věrností náboženským příkázáním a vlastnímu mravnímu kodexu, ne manželovi. Tím, že se Jírovcová znovu neprovdala, odsoudila sebe i svého syna k životu v bídě. Že žila velmi skromně, je nám z několika míst v románu jasné. „*Předávala pro selky a z přádla šel již tenkrát mizerný jen výdělek. Najedla se s dítětem jen jednou za den dosyta.*“¹⁹ Co se týče šetrnosti, hospodárnosti a pracovitosti, byla Jírovcová dokonalou hospodyňkou, život, který si dobrovolně zvolila, jí ale ani jiné možnosti nenechal.

Z hlediska mateřství naplnila Jírovcová své manželské povinnosti dostatečně, brzy po svatbě se jí dostalo syna, mužský potomek byl více ceněný než dívka, představoval žádanou pracovní sílu a nebylo třeba ho zaopatřit věnem.

Zajímavé je, že co se týče projevů sexuality, Karolína Světlá zarytě mlčí. Toto téma bylo tabu, veřejně se o něm nemluvílo, tělesnost byla potlačována. Autorka se držela dobového úzu a ze svých děl veškeré zmínky o fyzickém sblížení, byť po svatbě, důsledně vynechala. Karolína Světlá není tedy tak emancipovaná a revoluční, jak by se mohlo na první pohled zdát, nezobrazuje sice vztahy mezi lidmi tak idylicky jako její vrstevnice, ale jsou hranice, které se ani ona neodvážila překročit, témata, která odmítala zmiňovat. Čtenář se maximálně dočte o letmém pohledu, jiskře v oku, plachém úsměvu či dotyku ruky. V porovnání s dnešní literaturou pro ženy je to velký rozdíl.

Co se týče partnerství a péče o hospodářství, nejvíce se proti dobovému úzu prohřešila rychtářka, vdala se dvakrát po sobě a podruhé za muže chudého a mladého, u kterého věřila, že ho bude moci snadno ovládat. Zpočátku vypadalo manželství idylicky, brzy po svatbě se narodili dva chlapci, časem se ale nevyváženost svazku negativně projevila. Svou roli hrál jistě i fakt, že nešlo o manželství uzavřené z lásky,

¹⁹ Světlá, 1981: 16

nebo alespoň z rozmyslu. Antoš byl postaven před hotovou věc, s nastalou situací a změnou rolí si neuměl poradit. „Antoš, vzpamatovav se z prvního překvapení, že se stal ženichem a manželem ženy, již dosud považoval za druhou matku, nahlížel vděčně velkou důvěru rychtářčinu k osobě své.“²⁰

Muž o deset let mladší vzbudil v rychtářce žárlivost a svár. Z obyčejné ženy se stala žárlivostí stíhaná fúrie, změnila se. Aby se Antošovi zalíbila, utrácela hojně za šaty a šperky, oproti šetrné Jírovcové byla rychtářka velmi nehospodárná. Jejím hlavním cílem bylo udržet si muže, zůstat pro něj atraktivní i ve vyšším věku. O svůj zevnějšek pečovala rychtářka mnohem více než o svou vnitřní stránku. „Strojila se teď, že musily všechny dívky před ní se schovat, počala s nimi vůbec v každém ohledu závoditi. Kdo ji znal za živobytí rychtářova, nebyl by ji teď zajisté poznal; byla změněna do podoby, do chování, do povahy. Usedlost a povážlivost od ní valně ustupovaly.“²¹ Mladý Antoš není s to rychtářku, která po něm požaduje stále další důkazy lásky, zkrotit. Nejprve hledá důvod jejího neadekvátního chování v sobě a ve všem jí ustupuje. K její proměně je slepý, nepřikládá jí větší význam, ženu konejší místo toho, aby ji rázně usadil. Není zvyklý být pánem domu, je naučený na ženské podruží a teror ze strany rychtářky se stupňuje až do té míry, že se o neshodách v manželství dozvídá celá vesnice. Stále více se ozývají hlasy, že Antoš je pouze „nášlapkem ženiným.“²² Antoš je vystaven posměchu, ale již to není ten vděčný, nezralý mladík, který u rychtářky sloužil. Stal se z něj uznávaný muž a dobrý hospodář, sousedé jsou na jeho straně, veřejné mínění, na kterém rychtářce vždy velmi záleželo, stojí najednou proti ní. Ona ale na nic nedbá, jako by pozbyla rozumu, je stíhána jedinou myšlenkou, plně se zmocnit Antoše. Trápí ji stíhomam, věří, že má její muž milenky, myslí si, že mládí, které nenachází u ní, musí hledat jinde. Aby dokázala, že ji podvádí, snižuje se k tomu, že ho špehuje. Ke sledování posléze nabádá i Sylvu, kterou vezme do služby jen proto, aby Antošovi uškodila. Dívka rychtářce bezmezně věří a plní její rozkazy s ochotou, nezamýšlí se nad důsledky svého chování.

Manželství Antoše a rychtářky se počne rozpadat, vyplní se tak slova staré Jírovcové, která byla od počátku proti tomuto svazku. Sama si vzala muže chudého, jí

²⁰ Světlá, 1981: 43

²¹ Světlá, 1981: 46

²² Světlá, 1981: 46

rovného věkem i příjmy a chtěla, aby se Antoš zachoval stejně. Zatímco jiný rodič by měl na jejím místě radost z výhodného svazku, ona nad ním zaplakala. Jírovcová respektovala a uznávala rychtářku jako zaměstnavatelku svého syna, nový vztah, který mezi nimi vznikl, jí byl ale protivný. Rychtářku přesto po uzavření manželského slibu tiše respektuje, je to právoplatná žena Antoše, a proto synovi později nedovolí, aby se z tohoto posvátného svazku vyvlékl. Rychtářka se alespoň zpočátku snaží s Jírovcovou spřátelit, nosí jí dárky, to je hlavní způsob rychtářky, jak si někoho získat. Jírovcová ale veškeré snahy své snachy bojkotuje a v kontaktu je s ní co nejméně. Antošovy syny má však velmi ráda, vychovává je jako kdysi Antoše, pokud může, vštěpuje jim své zásady. Proměnu synova manželství tak sleduje jen zpovzdálí.

Z manželství se vytrácí láska, stává se bojištěm, postupem času ztrácí rychtářka stále víc soudnost a nadhled, propadá se do nekončícího sváru. Aby Antoše ovládla, využívá jiných technik než Jírovcová, spolčuje se s Mikusou, mastičkářem, spolu se kterým se účastní rozličných rituálů. Důraz na to, aby byla žena dobrou křesťankou, tak na rozdíl od pobožné Jírovcové zcela nenaplnuje. Jak vrcholí svár s Antošem, jdou její ctnosti stranou, do pozadí odsunuje veškeré své ženské povinnosti. Vzdává se péče o domácnost i výchovy synů, ve válce, do které vytáhla s Antošem, jí na tyto světské záležitosti nezbývá čas. Její role se ujímá Sylva, která nad ní vyniká pracovitostí a pilností.

Sylva je divoženka, která Antoše zaujme na první pohled při slavnosti stínání kohoutů, svou divokou povahou, neústupností, drzostí a nekonvenčností nenaplnuje ani Sylva dobovou představu ženy. Je to dívka se špatným vychováním, která neví, co se sluší, řídí se emocemi, je spojena s přírodou více než ostatní postavy románu. Muže nemá příliš v lásce, místo toho uzavírá koalice se ženami, kterým je věrna. Není schopna kritického úsudku, nepřemýšlí o tom, zda je pravda na straně rychtářky, naslouchá jí a bez otázek plní její přání, ač jsou v rozporu s morálkou. Později takto nekriticky vstupuje do vztahu s Jírovcovou, která se stává její vychovatelkou. Jak se proměňuje ženská koalice mezi rychtářkou, Sylvou a Jírovcovou, mění se i vztah Antoše k těmto ženám.

Mezi Antošem a Sylvou zprvu panuje nenávist a opovržení, Sylva je navedená rychtářkou a sleduje Antoše na každém kroku: „*Kam se podíval, všude se setkal*

s jejím bodavým očima. Špehovala s patrným potěšením každý netrpělivý posunek jeho, aby – jak si Antoš myslel – o něm dala na patřičném místě zprávu.“²³ Po promluvě s Antošem ale Sylva prohlédne, uvědomuje si, že to Rychtářka je důvodem sváru, a stydí se za své chování vůči Antošovi, vzhlíží k němu, najednou vidí jeho skutečnou povahu. Aby mu své předchozí chování vynahradila, rozhodne se, že bude co nejlépe pečovat o jeho záležitosti v době, kdy je z důvodů obchodu pryč – vychovává jeho syny a udržuje domácnost.

Po Sylvině prohlédnutí se mění její vztah s rychtářkou, dívka je jí i nadále poslušná, ale soulad mezi nimi je pryč, Sylva již není více důvěrníci starší ženy. Jak se oddaluje rychtářce, přibližuje se Sylva staré Jírovcové, které posluhuje a vodí za ní děti. Jírovcová je zpočátku silně nedůvěřivá, dívku považuje za synovu nepřítelkyni a její změnu chování si vysvětluje jako lest. Postupem času si Sylvu velmi oblíbí, přijímá ji téměř jako dceru. Ani v jednom z románů ale autorka nezobrazuje ženské přátelství, ženy nechává vstupovat do rozličných koalic, stávají se z nich spojenkyně, ale jen na tak dlouho, dokud z toho mají obě strany zisk, nejedná se nikdy o nezištné přátelství založené na sympatiích a důvěře.

O této proměně vztahu Jírovcové a Sylvy ale Antoš nic netuší, proto je velmi překvapen, když na Štědrý den nalezne u své matky i svou protivnici. U staré Jírovcové čeká přijetí a klid, místo toho tam nalézá Sylvu, vetřelce v jeho posledním zázemí. Postupně se dovídá pravdu a začíná mít Sylvu v čím dál větší oblibě, nakonec se do sebe zamilují. Vzhlíží k sobě navzájem, opěvují dobré vlastnosti toho druhého, prožívají první fázi zamilovanosti, v této chvíli padne zmínka o idylickém Ochranově, kde by mohli nešťastní milenci najít útočiště. Ve vzduchu visí možná budoucnost.

Antoš se opět vzdaluje za obchodem a Sylva zůstává sama. Když se Antoš vrátí, je plný pochyb, podezřívá Sylvu z toho, že jí jde stejně jako ostatním dívkám jen o ženicha, že ji přecenil, když ji považoval za tak dobrou. Probouzí se v něm podezřívavost a nenávisť, vidíme jeho špatné vlastnosti, v této chvíli je podobný rychtářce. Následuje další symbolické setkání se Sylvou, tentokrát ve chlévě. Křesťanská tematika je stejně jako u setkání na Štědrý den zřejmá. „*Tu zaznělo vykřiknutí tak blažené, tak sladké, že Antoš zaslechla je, již věděl, že se na Sylvě opět*

²³ Světlá, 1981: 93

prohřešil, a to ještě více, než kdy předtím. (...) Nepřemýšlela o ženiších a vdavkách, za to by byl chtěl v této chvíli deset životů položit. Matka ho zbytečně pobláznila, zbytečně mu pokazila jejich shledání se, na které se byl tak těšil jako posud ještě na nic v životě. Což se nemohl nikdy dožít radosti nezkalení?!“²⁴ Antoš si uvědomuje, jak se v Sylvě mýlil, jeho podezřívavost byla přiživena Jírovcovou. Ta, ač měla Sylvu ráda jako vlastní, chtěla překazit rodící se vztah mezi nimi. Pouto mezi Sylvou a Jírovcovou slábne, dívka nejedná podle jejího přání, proto není starou ženou nadále kladně přijímána. Antoš se ještě v chlívě dozvídá o nemoci dětí, o obětavé péči Sylvy a o útěku rychtářky. Je to moment, kdy svou ženu konečně zavrhuje. Současně má ale strach, že podlehne Sylvě, sváří se v něm morální dilema. Je na dívku hrubý, aby ji od sebe odehnal, chová se stejně neadekvátně, jako jeho žena, která si ho svou žárlivostí chtěla připoutat blíž. Sylva ale vytrvá, a když sám Antoš onemocní, pečuje o něj stejně jako o jeho syny. Za svou obětavost je ceněna v očích spoluobčanů. Ti netuší, že její péče o Antoše a děti pramení z lásky, kterou k nim chová, myslí si, že se jedná o pomoc bližnímu, o charitativní akt. Po uzdravení se Antoš rozhoduje k zásadnímu kroku, i přes matčino vychování se chce nechat rozvést s rychtářkou a žít se Sylvou, a než všechny záležitosti urovná, pošle Sylvu pryč. Toto je jeho největší vzpoura proti matce, Jírovcová je bez sebe, ztrácí nad synem vládu, jeho kroky se jí začínají vymykat. Antoše se proti matce vždy bouří kvůli jiné ženě, nejprve kvůli rychtářce a poté Sylvě, ženy jsou pro jeho život určující, jak bylo zdůrazněno již v předchozím textu.

Vyvrcholení děje románu probíhá na několika místech současně, zatímco je Antoš přesvědčován matkou, aby se nerozváděl, vydává se Sylva Jírovcové naproti, očekává šťastnou budoucnost s Antošem, ta se ale nekoná. Antoš je matkou udolán, odkaz na mrtvého otce ho opět přivedl k poslušnosti, matka je zákon a nelze se jí vzepřít, vzdává se Sylvy. Dívka čekající na křižovatce – opět symbolické místo pro setkání, potkává blouznící rychtářku, která vyzývá zlé síly na kříži, aby jí pomohly zmocnit se Antoše. Protiklad mezi mladou krásnou Sylvou a stárnoucí, zoufalou ženou je velmi markantní. Sylva se pro záchranu všech milovaného muže zříká. Na konci závěrečné scény vidíme polomrtvou Sylvu, mrtvou rychtářku a zoufalého Antoše. Smrtí rychtářky je odstraněna poslední překážka, která bránila sňatku Sylvy s Antošem, dívka

²⁴ Světlá, 1981: 151

přesto odchází, určuje osud jim oběma. Její vztah s Antošem zůstává obrazem nešťastné, zakázané, nenaplněné lásky. Morálka a pravidla zvítězila nad láskou dvojice, rozum přebil cit. Sylva i Antoš si volí život v prostotě a chudobě, z dívky se stává pomocnice v klášteře, Sylva tak v dalším bodě naplňuje ženský ideál, když se vědomě rozhodne pro nezištnou pomoc potřebným. Stejně jako ženské postavy dalších dvou románů Evička a Frantina, vykonává Sylva společensky prospěšnou práci. Každá z hrdinek si ale našla svou vlastní cestu, jak být veřejnosti prospěšná. Frantina zašla nejdál, všechny ale byly nuceny přinést pro dobro celku nemalou oběť.

Antoš se také uchyluje do ústraní, vzdává se statku a i s dětmi odchází do hor k Jírovcové, kde zanedlouho umírá, ztráta Sylvy a psychické vypětí si vybralo svou daň. Šťastný není nikdo, ale pravidla Jírovcové nebyla porušena. Zda toho stará žena lituje či nikoliv, čtenář neví. „*Antoš nepřežil dlouho matku. Odešel odtud v plné síle věku mužského, aniž kdo tušil, že churaví. On však cítil, že je podťat kořen jeho života.*“²⁵

Ze zde zmiňovaných žen naplnila svou partnerskou roli naplno jen Sylva, která byla na rozdíl od rychtářky i Jírovcové ochotna obětovat své štěstí a svůj zájem pro dobro milované osoby. Postava Jírovcové je z tohoto pohledu složitější, dobový čtenář ji s největší pravděpodobností chápal pozitivně, autorka zobrazila Jírovcovou jako ženu žijící tradiční život v přísné disciplíně. Pro čtenáře dneška je ale Jírovcová partnerkou příliš dogmatickou a autoritářskou. Co se týče rychtářky a jejího plnění manželských povinností, není zde žádný prostor pro váhání, svým partnerským povinnostem stárnoucí žena zcela jistě nedostála. Ač rychtářka na první pohled nejvíce ublížila Antošovi – svým chováním mu vzala domov, odepřela mu čas strávený se syny, připravila ho o klid, pohodlí i dobrou pověst, nejvíce se přesto dle mého názoru provinila vůči svým bezbranným dětem, které v nouzi opustila. V postavě rychtářky je tak zobrazena žena, která je odstrašujícím příkladem pro čtenáře. Tím, že od první stránky románu sleduje slepě jen svůj zájem a neváhá pro své dobro ublížit ani svým nejbližším, dochází v závěru hrozná smrti.

Co se týče role dobré hospodyně, nacházíme u Sylvy i Jírovcové potřebné vlastnosti, obě jsou pracovité, skromné a šetrné, těchto povahových rysů se opět

²⁵ Světlá, 1981: 203

nedostává rychtářce, která nenaplnuje ve svém šilenství dobře ani jednu z typických ženských rolí.

2.1.3 Postava ženy jako veřejného činitele

V 19. století, kdy Karolína Světlá žila, se ve veřejném postavení žen udály jisté změny. Alespoň pokud mluvíme o městských ženách ze střední a vyšší vrstvy společnosti, od kterých se čekalo, že se budou angažovat v rozličných spolcích, vést kulturní život a podporovat vlastenecké snahy svých mužů. Na vesnici o století dříve, kdy se odehrává román *Frantina*, byla ale situace odlišná a příliš se nezměnila ani v první polovině následujícího století. „*Sférou působení české ženy 18. století zůstává rodina a náboženství, maximálně se přidává filantropie.*“²⁶ Ženy stále patřily především do kuchyně a ke kolébce, do mužských záležitostí se plést neměly, sférou jejich působení nebyl veřejný prostor, ale domácnost.

Jedinou ženou ze zde rozebíraných ještědských románů, která se sama za sebe použít do mužského světa, je Frantina. Ve *Vesnickém románu* ale takové ženy nenacházíme. Jírovcové velmi záleží na pověsti syna, na jeho dobrém chování, ale zda se chovají dobře jiní, na tom jí už tolik nesejde. Stará se jen o svou krev, o svou rodinu. Se Sylvou zachází Jírovcová také dobře, pomáhá jí se obeznámit s tím, jak se má chovat mladá žena, ale její chování vůči Sylvě není nezištné. Dívka se stará o její vnuky i o dobro jejího syna. Prosociální chování, které by bylo činěno bez ohledu na vlastní prospěch v zájmu cizích lidí, u staré ženy chybí.

Na veřejné dobro zcela zanevřela i rychtářka, která na rozdíl od Jírovcové nepečuje ani o svou rodinu, má na mysli jen své vlastní dobro. Je obrazem sobecké, egocentrické ženy, která druhým spíše škodí, než aby jim pomohla.

Také Sylva není zpočátku nijak veřejně činná, když se stará o Antošovy syny, dělá to proto, aby odčinila svou vinu, kterou na Antošovi napáchala. O Antoše pak v nemoci pečuje z lásky, její motivace je dobrá, ale stále se nejedná o pomoc charitativního rázu. Té se Sylva odevzdává až po ztroskotání veškerých nadějí na život s Antošem. Když se uchyluje do kláštera, dělá veřejnosti službu, pečuje o nemocné,

²⁶ Lenderová, 2016: 170

chudé, bezbranné. Stále si ale volí rovinu služby, která je ženám vlastní. Ženy se uchýlovaly do klášterních zdí odjakživa, bylo to místo, kde historicky nacházely azyl. Sylva tak svým krokem není revoluční, neprosazuje se na místě, které by bylo typické pro muže. Svým odchodem do kláštera dala dívka svému životu smysl a naplnění, které nenalezla v manželství. Proč nezůstala ve vesnici a neprovádala se za jiného muže, můžeme jen odhadovat. Její láska k Antošovi byla tak silná, nebo brala slib učiněný rychtářce na křižovatce, že se Antoše pro dobro všech vzdá, obecněji, tedy tak, že se vzdává mužů vůbec. Další možností je, že potom, co viděla, jak se k sobě lidé chovají, jak se snaží jeden druhého ovládnout a podléhají hříchu, zanevřela zcela na svazek manželský, nebylo to dle jejího mínění místo, kde by mohla naleznout štěstí. Blízkost smrti, do které se po boji s rychtářkou dostala, ji změnila. „*Necht' si je rychtářka živa neb mrtva, já odsud odejít musím.*“²⁷ V tomto výroku vidíme velkou proměnu Sylvy, která se z divoké až neurvalé dívky, která vyhledávala zábavu a nebezpečí, vyvinula v ženu se silným sociálním cítěním, která hledá naplněný život mimo běžnou společnost.

Žádná ze tří zde zobrazovaných žen nejde proti proudu, rychtářka, Sylva ani Jírovcová se neprosazují do veřejných rolí, které byly historicky určeny mužům. U žádné z hrdinek *Vesnického románu* nenacházíme důraz na vzdělání ani vlastenectví, jak je tomu u Evičky z *Kříže u potoka*. Jedinou ženou, jejíž činnost není omezena jen hospodářstvím a dětmi, je Sylva. Její práce v klášteře, do kterého se uchyluje, je filantropického rázu, ale jak je zdůrazněno již výše, nevystupuje Sylva svou prací pro druhé ze zajetých kolejí tradičního ženského údělu, její krok není nikterak inovativní ani emancipační.

2.2 Muži *Vesnického románu*

Hned na začátek je třeba říci, že můj původní záměr při psaní této bakalářské práce byl věnovat se postavám ženským i mužským stejnou měrou. Toho ale z podstaty díla nelze dosáhnout, jelikož sama Karolína Světlá nechává ženským hrdinkám více prostoru. Ženské postavy v jejích románech předčí ty mužské nejen početně, ale i co se bohatosti vnitřního života týče. Muži jsou ženami určováni a nelze o nich mluvit bez

²⁷ Světlá, 1981: 201

toho, abychom jejich polovičky zapojili do jejich rozboru. V románu *Kříž u potoka* a *Frantina* není tento nesoulad tak velký jako ve *Vesnickém románu*, kde máme na tři výrazné ženské postavy pouze jednu významnou postavu mužskou, a to Antoše Jírovce.

2.2.1 Postava muže jako otce

Výchova dětí a péče o rodinu byla od nepaměti dominantou žen, a ač se muži péčí o své ratolesti příliš nezabývali, přesto měli především ve výchově synů své místo a jakožto hlava rodiny měli i v otázkách výchovy poslední slovo. Žena měla dominantní vliv na dceru, ale syny vychovával od jistého věku otec, to on byl tím, kdo jim měl předat správné vzorce chování a naučit je typickým mužským činnostem. Pokud byly matky k dětem v 19. století spíše chladné, lze očekávat, že vztah mezi dítětem a otce byly ještě formálnější. Děti představovaly pro muže pokračovatele rodu, mužský potomek byl pak nositelem rodového jména a jmění.

Antošův vztah se syny je ve *Vesnickém románu* zobrazen idylicky a přátelsky, přílišnou formálností v něm jako čtenářka nepocítuji, v knize nechybí zmínky o fyzickém kontaktu dětí s otcem ani o jeho lásce k nim. Antoš je mladým otcem dvou synů, kvůli neshodám se svou ženou ale s dětmi netráví příliš mnoho času. Aby otupil napětí, opouští domov a věnuje se obchodu s koňmi. Ustupuje tak rychtářce, která má tak na výchovu chlapců hlavní vliv. Jen zásluhou Sylvy se chlapci dozvídají pravdu o tom, jaký jejich otec skutečně je. Přestože je Antoš dětem fyzicky vzdálen, má je velmi rád a jsou pro něj důležité. Z cest jim vozí dárky a pravidelně je navštěvuje. Pozitivní vztah k němu mají i děti samotné: „*Děti se ohlédly, křikly, vzchopily se a jedním skokem viseli oba chlapci otci na krku. Již myslel, že se nedostane živ z jejich objetí.*“²⁸

Snad kvůli vzdálenosti, ale dle mého názoru i kvůli tomu, že děti mají přirozeně silnější vztah se ženami, jsou děti více vázány na Sylvu, která se jejich péče ujímá po proměně rychtářky, než na Antoše. To Antoš zpočátku nese dosti nelibě, dá se říci, že na Sylvu, která chlapcům nahrazuje nefunkční vztah s matkou, žárlí. Antošovi synové jsou vychováváni ženami, přitom bych ale podvědomě očekávala, že to Antoš bude mít ve výchově chlapců dominantnější místo, že jim bude vzorem, učitelem a rádcem. Ve

²⁸ Světlá, 1981: 122

Vesnickém románu ale nenacházíme ani náznaky takového jednání. Antoš sám příliš mužný není, je tedy otázkou, zda je vůbec schopen to, co společnost považuje za mužské atributy, svým synům předat. Mužským kolektivem je Antoš sice uznáván jako hospodář a obchodník, současně je ale puritánskou výchovou Jírovcové z mužského kolektivu vyčleněn – do hospody nechodí, nepije, nekouří, nehraje karty, netančí, nemá zájem o ženy..., mužům je pro své neúspěchy se zkrocením manželky k smíchu. Jaký bude mít jeho životní vzor vliv na chlapce, můžeme jen hádat. Autorka nám žádné indicie nedává, chlapci v knize nefigurují jako autonomní postavy. Děti slouží ve všech románech především k tomu, aby se na jejich pozadí ukázala povaha hlavních hrdinů a vztahy mezi nimi. Osudy dětí nejsou dál nijak rozebírány, přestože pro čtenáře by mohlo být zajímavé vidět, jak se chyby a ctnosti rodičů do jejich potomků v budoucnosti promítnou.

Vesnický román nám toho mnoho neprozrazuje ani o otcovské roli a jejím naplnění, neposkytuje nám možnost srovnání, jak je tomu v *Kříži u potoka* u postav Ambrože a Štěpána. Autorka nechává v této otázce spoustu prázdných míst a výchovnou roli Antoše Jírovce nepodrobuje kritickému zkoumání. A tak i čtenář přijímá mladého hospodáře jako dobrého otce, který se v nefunkčním manželství snaží pro své děti udělat to nejlepší, a i z toho důvodu je částečně opouští. V momentě, kdy o děti v nemoci pečuje a sám se nakazí, je ukázána jeho odlišnost oproti rychtářce. Rychtářka, která zobrazuje špatnou matku, je odrazem k Antošově roli dobrého, obětavého otce.

2.2.2 Postava muže jako partnera a hospodáře

Muž zastával v tradiční společnosti 18. a 19. století v manželství dominantní roli, byl tím, kdo si ženu vyvolil, kdo si ji namlouval a kdo o ni později pečoval a měl ji i ve své moci. Žena byla na muži dlouhá století existenčně závislá, představa neprovdané ženy byla strašákem celých pokolení žen. Muž byl tím, kdo dával ženě možnost naplnit role, které jí byly historicky svěřeny – on z ní udělal svou manželku, on jí určil místo hospodyně ve svém domě, on ji udělal matkou a vychovatelkou svých dětí. Žena byla muži podřízena, ten měl být do jisté míry shovívavý k jejím potřebám, ale současně nemilosrdný k jejím rozmarům. Úlohou ženy bylo udělat manželství šťastným.

Když byl svazek nefunkční, hledal se problém v první řadě v manželce, která o svého milovaného dostatečně nepečovala, nevážila si ho a nesouzněla s ním. Tento stereotypní pohled dokonale zobrazuje Štěpán z románu *Kříž u potoka*, pro kterého žena představuje prostředek k uspokojení jeho potřeb, Antoš je ale jiný.

Antoš Jírovec téměř ve všech bodech dobové zvyklosti porušuje, ženám ve svém životě se přizpůsobuje, je jimi smýkán a ovládán. V otázce námluv, sňatku i majetku za něj rozhoduje rychtářka, které je podřízen. Přesto je Antoš na začátku knihy představen čtenáři jinak. „*Kdožkoli Antoše Jírovce jednou spatřil, pamatoval si ho zajisté navždy. Všude, kam zavítal, měl přátel dost. Bohatý, chudý, pán, nepán, každý si ho stejně oblíbil.*“²⁹ Těmito slovy je *Vesnický román* započat, před čtenářem se utváří obraz Antoše jako dokonalého muže, kterému nechybí pracovitost a píle. Antoš se vždy rychle učil a díky obchodu s koňmi získává další cenné znalosti a zkušenosti. Na rozdíl od žen je zcestovalý, má rozhled a vizi (Ochranov), která ženám často chybí, v tomto ohledu je převyšuje. Ženy jsou v románech Karolíny Světlé vůči mužům v dominantní pozici, co se ale názorů týče, drží se tradice a příliš nevystupují ze zajetých kolejí. Antoš je ale na rozdíl od své matky i ženy inovativní, hledá nové cesty, které by mu umožnily vylepšit hospodářství i zlepšit životní podmínky ostatních lidí ve vesnici. Inovativní je ale jen v rámci hranic, které mu vytyčily jeho osudové ženy. O Antošově patologické podřízenosti ženám se ale dozvídáme jen nepřímou.

Antoš není nijak dominantní, dokonce i v jeho popisu nalézáme ženské rysy: „*Měl hladkou tvář jako dívka...*“³⁰ Nacházíme u něj i mnohé stereotypní ženské vlastnosti. Antoš je na muže velmi neprůbojný, není schopen prosadit si vlastní názor proti své matce, manželce, služce/přítelkyni/partnerce (v těchto rozličných rolích Sylva vystupuje). Na muže je Antoš příliš submisivní, nerozhodný, váhavý, nedokáže dovést věci do konce, v okamžiku konfliktu není schopen obhájit si svůj názor, místo dospělého dialogu volí útek. Řadu vlastností také Antoš zdědil po matce, nechybí mu její silná víra v boha, byť jeho náboženské projevy nejsou tak výrazné. Antoš oplývá i matčinou výjimečnou kázní, která hraničí až s askezí „*Nikdy nezůstal v hospodě do*

²⁹ Světlá, 1981: 15

³⁰ Světlá, 1981: 15

*nocí, nikdy tam nehrál karty, opilý nebyl jakživ.*³¹ Na rozdíl od Jírovcové, ale pramení jeho kázeň z vnějšku, je následkem přísné výchovy a kontroly, které se mu v dětství dostalo od Jírovcové. Mezi matkou a synem jsou ale i rozdíly, Jírovcová se lidem straní, žije v horách, vystačí si sama, zdá se, že jí nikdo není dost dobrý, na každém najde něco, co jí nedosahuje. V knize se několikrát upozorňuje na hrdost, nadřazenost Jírovcové Tato ukázka je dalším potvrzením její pýchy, o které jsem se zmiňovala již dříve v textu. „*Jírovcová vždy na sebe hleděla jako některá vznešená panička.*“³² Naopak Antoš se svým spoluobčanům nevyhýbá, snaží se jim pomoci, v rámci možností můžeme říci, že ač se od nich liší a do řady společných aktivit se nezapojuje, je jedním z nich.

Mužské vlastnosti, které nám chybí u Antoše, nacházíme u průbojné Sylvy, která je dominantní, odvážná, divoká, není pověřčivá a nevyhýbá se novostem jako ostatní ženy. „*Právě tvrdé její vychování vyvinulo v ní vlastnosti podivné sice, ale vzácné u dívků, nad níž nikdo nikdy nebyl bděl.*“³³ S Antošem se tak Sylva netradičně doplňuje. Antoš se nachází v partnerském vztahu s rychtářkou i Sylvou. Rychtářka je jeho právoplatná žena, a i když je jejich manželství nefunkční, na rozvod nikdy nedojde. Dle mého názoru Antoš rychtářku nikdy nemiloval, rychtářka zastává v jeho životě podobnou roli jako jeho matka, vzhlíží k ní, uznává ji, respektuje ji, ale nejedná se o vztah rovnocenných partnerů. Antošova pozice vůči rychtářce by byla i bez jeho naučené submisivity k ženám velmi komplikovaná. Z pozice bývalého pomocníka se stává manželem bohaté ženy, od kterého se očekává i patřičná společenská reprezentace. Tu Antoš zastává velmi dobře, je společensky činný, pomáhá a radí svým spoluobčanům, je mezi nimi vážený. „*Za málo let byl Antoš považován za jednoho z nejpřednějších v Ještědě občanů a v celém okolí nebylo oblíbenějšího člověka...*“³⁴ Vážnost, kterou požívá v jejich kruhu, ale před rychtářkou ztrácí, jejich manželství není šťastné, ač by mohli mít všechno – díky rychtářce nemají nouzi o peníze, a i ve vyšším věku dává rychtářka Antošovi dva syny, společensky se tedy jedná o úspěšnou rodinu, lásku a porozumění v ní ale vidět není.

³¹ Světlá, 1981: 15

³² Světlá, 1981: 15

³³ Světlá, 1981: 85

³⁴ Světlá, 1981: 48

Když se Antoš zamiluje do Sylvy, ocitne se dívka v pozici milenky, i když k fyzickému sblížení mezi ní a Antošem nedojde, nejedná se o vztah, který by společnost 19. století posvětila. Mezi Antošem, rychtářkou a Sylvou tak vzniká milostný trojúhelník, kde každý z aktérů sleduje svůj cíl. Rychtářka se nechce svého muže vzdát, naopak Antoš se jí snaží co nejjemněji zbavit, Sylva stojí v tomto procesu jaksi opodál, není aktivní, nerozhoduje, sleduje Antošovo konání s napětím, ale nezasahuje do něj, nechává na něm, aby si záležitosti se ženou uvedl do pořádku.

Z morálního hlediska dnešního čtenáře se Antoš zachoval nejlépe, jak mohl. Rozpadající se manželství s rychtářkou se pokoušel kvůli dětem a veřejné pověsti zachránit. Uvědomoval si, že pro děti by byla pozice, ve které by se po rozvodu rodičů nacházely, velmi nepříjemná, byly by vystaveny haně a odmítání. Proto se Antoš rozhodne v manželském svazku alespoň formálně setrvat, fyzicky se však vzdaluje. Od začátku usiluje o to, aby děti nebyly zataženy do rodičovských svárů. To, že se zamiluje, rozhodně neplánoval. Ženy nijak nevyhledával, manželce byl i nadále věrný, se Sylvou se sešli náhodou. Proti své lásce k nové ženě bojuje, ale nakonec se rozhodne, že chce i světský život prožít v radosti, a to po boku Sylvy. Podniká patřičné kroky, aby svazek s rychtářkou rozvázal, k zákonné ženě je i nadále korektní.

Ač by Antošovo chování dnešní čtenář neodsoudil, společnost, ve které se Antoš nachází, nepovažuje jeho kroky za adekvátní. Lásku k Sylvě měl dle nařízení matky i církve potlačit, stará Jírovcová, která nejprve nahlížela na Sylvu jako na dceru, na její možné sblížení s Antošem nikdy nepomyslela. Pro ni byla Sylva dcerou, Antoš synem – jakýkoliv jiný vztah než přátelský byl pro ni mezi nimi zapovězen. Neuvědomovala si, že Antošovo vnímání mladé a hodné dívky je od toho jejího výrazně odlišné. Pro Antoše jakožto ženatého muže byla dle Jírovcové jakákoliv žena kromě jeho právoplatné manželky zapovězena. Z jejího úhlu pohledu je rodící se vztah mezi Sylvou a Antošem čistě negativní, cítí se Sylvou podvedena. „*Cítila se nesmírně v něm (v Antošovi) pokořenu, poníženu jeho hříšnou náklonností k dívce (Sylvě), která se jí zdála v této chvíli poslední svého pohlaví.*“³⁵ Jírovcové vadí, že by ji synovo možné prohřešení mohlo pošpinit, nemůže se smířit s myšlenkou, že by její pověst a obraz před bohem a lidmi utrpěly, Antoš je její vizitkou, jejím dokonalým dílem. Antošova vina je

³⁵ Světlá, 1981: 183

menší než ta Sylvina, byl Jírovcovou dobře vychován, sám od sebe by nepochybil, Sylva ho musela odloudit, svěst. Antoš se matce brání, chce si dívku počestně vzít, nakonec je ale opět rozhodnuto za něj – jak matkou, která ho přesvědčí o nevhodnosti svazku, tak Sylvou, která od něj odchází.

Co se týče role hospodáře, nelze na Antošovi najít vady, je to pracovitý muž, který je své práci oddán, dělá ji svědomitě s rozumem a láskou. Nachází ve své nově nabyté úloze uspokojení. Jakmile ale vejde v kontakt se ženami, je jeho pozice nejistá. Antošova submisivita vůči ženám by nebyla ani dnes, natožpak o dvě století dříve, kladně hodnocena. Jeho podřízenost je až patologická, pokud by z ní byl schopen vystoupit, měl by reálnou šanci stát se prototypem dokonalého muže 19. století, on v sobě ale sílu vzepřít se po celý život nenachází, a tak zůstává trpnou mužskou postavou, která sice není špatná, neškodí ostatním, usiluje o dobro, ale právě pro své pasivní vlastnosti ho nakonec nedosahuje.

2.2.3 Postava muže jako veřejného činitele

Jak bylo řečeno již v předchozí kapitole na toto téma zasvěcené ženám, jsou role veřejných činitelů historicky spojeny s muži, kteří tak určují nejenom záležitosti uvnitř, ale i vně domácnosti. Ženy pro muže dlouhou dobu nepředstavovaly v obsazení veřejných postů konkurenci, dlouho trvalo i jen to, než si kdokoliv připustil myšlenku, že by ženy mohly některé pozice zastávat stejně tak dobře jako muži nebo ne-li lépe než oni. I ve společnosti 21. století vidíme, že veřejná správa je procentuálně stále sférou mužů, pro ženy již není nemožné se do tohoto tradičně mužského prostředí dostat, stále v něm ale nezastávají ani polovinu míst.

S veřejnou funkcí byla v 19. století spojena i odpovídající vážnost a prestiž. Ten, který zastával roli veřejného činitele, byl tím, komu komunita věřila, že dovede nejlépe hájit její zájmy. Z tohoto úhlu pohledu by byl spolehlivý a pravdomluvný Antoš jistě dobrou volbou, ale Antoš Jírovec nezastává žádnou oficiální veřejnou roli, a to i přesto, že je mužem, za kterým ostatní lidé chodí pro radu. Tuto pozici si získal svým přístupem a povahou. Jako muž, který pochází z nuzných poměrů, se nad nikoho nepovyšuje. Antošovo postavení mezi lidmi není dáno rodově. Antoš nepochází z bohaté, vážené rodiny, kde by se muži po generace střídali na čelních místech ve

vesnici (viz rod Potockých v *Kříži u potoka*), vše si vydobyl sám svou poctivostí a pracovitostí. Svou bystrostí, zvědavostí, selským rozumem a pozorovatelským talentem dokázal překonat handicap, který mu způsobilo chybějící studium.

Když se podíváme na Antoše Jírovce jako na uznávaného rádce, můžeme se dostat k zajímavému srovnání. Vystanou před námi dva muži, které mají podobnou funkci, muži, ke kterým se uchylují zoufalí lidé – Mikusa a Antoš. U obou hledají lidé radu, ale Mikusa je svádí ke zlu, zatímco Antoš je vede k dobru. Mikusovo jméno je spojeno s čarodějnictvím, s nočními obřady a pověrami. „*Třeba neumí Mikusa čarovat, přec ví mnoho, co jiný člověk neví, a umí, o čem nemá na sta jiných zdání.*“³⁶ Antoš je přední mezi lidmi, oproti Mikusovi, který stojí na okraji společnosti, jeho sociální postavení je ještě umocněno umístěním jeho obydlí, které leží na samotě, mimo dohled lidí. Kromě podobné a současně protikladné role sdílejí tyto muži i společnou zkušenost, oba zažili nešťastnou lásku, každého z nich to ale ovlivnilo jinak. V Mikusovi negativní zážitek probudil nenávist a nedůvěru k lidem, od kterých odešel a kterým následně začal škodit. Antoš se po odchodu Sylvy stejně jako Mikusa uzavírá před světem, odchází na samotu k matce, kde ale dožívá svůj život smířený, nikomu neškodí, nic již od života neočekává.

Co se týče Antošova naplnění role veřejného činitele, zdá se mi, že jeho potenciál není dostatečně využit. Antoš jakožto muž zcestovalý, rozumný a čestný je rádcem pouze neoficiálně, snad právě kvůli chybějící dominanci není Antoš schopen prosadit se na oficiálních postech, což mu opět ubírá body v pomyslném boji o mužskou dokonalost. Na rozdíl od Sylvy se po milostných peripetiích neoddává veřejné službě, ale zcela se z ní stahuje do ústraní. Jeho řešení je od toho Sylvina výrazně odlišné, ona hledá naplnění v pomoci druhým, zatímco Antoš na něj zanevívá, tím je jakoby znovu poražen – Sylva našla svůj úděl, lépe se s porážkou vyrovnala, Antoš se již nevzchopil.

³⁶ Světlá, 1981: 143

3 *Kříž u potoka*

Kříž u potoka Karolíny Světlé byl vydán na přelomu let 1868 a 1869. Pro knižnici Matice lidu si ho u Světlé objednal Edvard Grégr, který si přál, aby autorka pro jeho čtenáře napsala lidově výchovný román. Jeho požadavek se do podoby románu výrazně otiskl, ovlivnil rozsah i kompozici díla. Světlá měla totiž před objednávkou rozepsanou romantickou novelu, kterou do nově vznikajícího románu zapracovala – „*Nemohla jsem se od látky své již odloučit, použila jsem jí tedy co středu (stačila jen na novelu), okolo níž jsem dost nemotorně jinou ještě nakupila látku.*“³⁷ *Kříž u potoka* je tak složen z několika dějových linií, jednou je život mlynářky s mlynářem – bývalým stárkem, který se nápadně podobá motivu, který Světlá použila ve *Vesnickém románu*. Starší, bohatá žena se provdá za svého mladého, šikovného, ale chudého pomocníka. Rozuzlení obou příběhů je ale odlišné.

Další tři dějové linie, které v románu zaznívají, mají mnoho společného. Opakuje se v nich ústřední konflikt lásky dvou bratrů k jedné ženě. Dva z těchto příběhů – bratrovražda u kapličky a legenda o šílené Józe a bratřích Potockých – Mikšovi a Franíkovi – je čtenáři sdělena zprostředkovaně skrze vyprávění mlynáře a mlynářky. Tím je poněkud otupen hrot naléhavosti a autorka nechá vyniknout ústřední milostný trojúhelník mezi ctnostnou Evičkou, divokým Štěpánem a tajuplným Ambrožem. Opakování téhož motivu vede k jeho gradaci, k růstu napětí, i k uvědomění si, že dokud se lidé ze svých chyb nepoučí, jsou odsouzeni k tomu je opakovat.

Jako výchovný, tendenční román klade *Kříž u potoka* velký důraz na úlohu vzdělání, knih a novin. Také jako jediný ze zde rozebíraných ještědských románů zobrazuje ženu v její dokonalosti, přináší svým čtenářkám vzor ctností v podobě krásné Evičky ze mlýna. Důležitý je pro odběratele Matice lidu i motiv napraveného hříšníka v podobě Štěpána Potockého, který přináší poselství, že pokud bude žena příkoří v manželství dostatečně dlouho snášet, dostane se jí odměny.

³⁷ Janáčková, 1985: 114

3.1 Ženy románu *Kříž u potoka*

3.1.1 Postava ženy jako matky

Jedinou nezpochybnitelnou, biologickou matkou, kterou nám autorka v románu *Kříž u potoka* představuje, je Evička. Ta je od počátku knihy obrazem ctností a není tedy divu, že i mateřské role se zhodí příkladně. V manželství se Štěpánem se jim narodí dcerka, která je Evičce velmi podobná a nese i její jméno. Dítě ženského rodu je v domě Potockých vzácností, většinou se zde rodí bouřliví chlapci. Když už se narodí děvče, je často neduživé a brzy umírá. I to je jeden z důvodů, proč Evička na své dcerce velmi lpí. Dalším důvodem je, že se jedná o jejich prvorozené dítě, dcera je pro Evičku zdrojem naděje, že se praskliny, které se v manželství s nedospělým Štěpánem počínají objevovat, zase zacelí. „*Ale Evička zapomněla na uprázdněné výborství, na žádoucí v obci opravy, na svoje knihy, noviny, ba na vše ostatní na světě, když se jí v náručí pousmálo malé děvčátko, modrooké, zlatovlasé, bělounké, věrný to matčin odlesk. Vášně mateřská tak mocně v ní zaplanula, že každý ostatní cit a myšlenku v ní utlumila.*“³⁸ Mladou matku ani nenapadne, že by její muž, kterému doposud vadily její knihy, noviny a učené debaty, mohl nyní namítat něco i proti jejímu plnění mateřských povinností. Podle Štěpána patří žena do kuchyně, má se věnovat parádě, manželovi, dětem a neplést se do veřejných mužských záležitostí. Proto Evička nepomyslí na to, že by mohlo být roztomilé dítě dalším hřebíčkem do rakve jejich manželství. Ale opak je pravdou, Štěpán se chová jako rozmazlený straší sourozenec, který na novorozence žárlí, chtěl by si veškerou pozornost Evičky uzurpovat pro sebe, nechápe, že on a dítě mají zcela odlišné nároky. Péče a výchova dcery se pro Evičku stávají středobodem vesmíru, pro dítě opouští i své předchozí zájmy a ambice, vše jí přijde nepodstatné. Stahuje se z veřejného života do rodinného kruhu, v mateřství nachází naplnění. Krizi manželství řeší tradiční cestou, tedy skrze dítě.

Jak roste Eviččina láska k dítěti, roste i Štěpánova nevraživost vůči němu. Malá Evička se stává čím dál častěji tématem sporů, až se hospodyně uchýlí k tomu, že svěří dítě nedbalým služkám, veškeré její ústupky v plnění mateřských povinností jsou ale Štěpánovi stále málo. Otcovo odmítání dítěte Evičku zraňuje více než cokoliv jiného,

³⁸ Světlá, 1968: 178

stejně jako v případě rychtářky a Antoše vidíme i zde, že děti nedokážou manželství, které je nefunkční, dlouhodobě spojit. Štěpán zastává v románu *Kříž u potoka* v jistém smyslu rychtářčinu roli, je krkavčím otcem, který svým chováním vyžene vlastní dítě z domu. K odchodu dítěte zavelí sice Evička, ale jen pod tlakem okolností, a proto, aby dítě ochránila. V tomto rozhodnutí je vidět její vnitřní síla. Chová se čistě nesobecky, hájí zájem bezbranného dítěte, vzdává se ho, aby mu zajistila bezpečí, přičemž sama nadále zůstává se svým despotickým mužem a posílá od sebe pryč to nejcennější, co má. Malá Evička nachází útočiště ve mlýně u pěstounů Evy. Tento krajní krok byl pro Evičku nesmírně těžký a vybral si na ní svou daň. „...vypadala tak bledě a přepadle, jako by byla několik měsíců v těžké nemoci na loži strávila...“³⁹ Evička se ale pro dobro dcerky uchyluje i k další oběti, v době dceřiny nepřítomnosti se vydává za Maříčkou, svůdkyní svého muže. Oroduje za to, aby propustila jejího manžela ze svých spárů – hlavním argumentem v její promluvě je právě dobrá pověst dítěte, na svou hanbu nehledí, snese ji. „... k tomu dorůstá naše holčička, zakrátko bude již chodit do školy; to víš, jak to bývá, děti, pamatujice si, co od velkých slyší, budou jí vyčítat, že otec její jiné než maminky její se přidržuje, dítě bude se nad otcem rmoutit a hanbit, že činí, co činiti by neměl...“⁴⁰ Dle mého názoru Evička nečeká, že by její argument nezafungoval, věří, že dobro dítěte je pro každého na prvním místě, dokonce i pro zkaženou Maříčku. Ta se ale ničeho nezalekne a Štěpána se i nadále odmítá vzdát.

Maříčka jako dokonalý protiklad Evičky se biologickou ani pěstounskou matkou nestává. Péče o druhé je jí cizí, hlavní je pro ni její prospěch. Protikladné jsou nejenom životní role Maříčky a Evičky, ale i jejich jména, která odkazují na biblickou symboliku. Evička jako první žena vzniklá z Adamova žebra a Maříčka jako Máří Magdaléna, bájná prostitutka, která se ale v *Kříži u potoka* napravení nedočká.

Jen na okraj zmíním ještě postoje k mateřské roli u postavy mlynářky a Józy. Mlynářčin první muž je starší než ona, a proto je jejich manželství bezdětné. Po jeho smrti se ale ujímá chudého sirotka – Evičky. Toto gesto solidarity a milosrdenství je dalším tendenčním znakem v románu *Kříž u potoka*. Evička si mlynářku získala svou nezištností, stanou se z nich spřízněné duše, jejich vztah je na pomezí mezi mateřským a

³⁹ Světlá, 1968: 191

⁴⁰ Světlá, 1968: 253

přátelským. „*Přichylnost dítěte k ní a k nebožtíkovi, vzácná jeho citlivost a roztomilá čipernost teď za více než za zlato jí stály, byly pro ni skutečným pokladem.*“⁴¹ Mlynářka, i přesto, že je sama negramotná, posílá Evičku do školy, podporuje ji v četbě, kupuje jí knihy a předplácí noviny. Chce pro svou adoptivní dceru to, co sama neměla, uvědomuje si moc vzdělání a Evičce ho dopřává, v tomto mlynářčině chování vidím opět skryté záměry Edvarda Grégra.

Vzdělání se Evičce dostává, ale vychovávat dívka příliš nepotřebuje. Je zajímavé, že ač pochází z nuzného prostředí – otec byl alkoholik a matka zemřela krátce poté, co umrzl v opilosti u cesty, nacházíme u ní jen ctnosti. Již jako dítě se chová velmi dospěle, na což měla jistě vliv brzká smrt rodičů, když se již v útlém věku musela postarat sama o sebe. Těžký start do života je jedna z mála věcí, které má Evička společné s Maříčkou, ta má sice oba rodiče, ale vyrostla stejně jako Eva v bídě a chudobě. Ani jedné z nich se nedostalo patřičného vychování, z obou ale vyrostly zcela odlišné ženy. Absenci výchovy nalézáme, jak bylo již dříve řečeno, i u dalších postav v románech Karolíny Světlé. Divoké dětství zažila stejně jako Evička i Józa a Frantina se Sylvou, u posledních dvou zmíněných žen se ale jednalo spíše o přírodní výchovu, než tomu bylo v případě Evičky. Poselství, které z tohoto poznatku vyvstává, je jasné – dobro je v člověku zakořeněno a výchovou je možné ho pozvednout, ale i člověk, kterému se náležité, tradiční výchovy nedostalo, může být dobrým. Rod Potockých s jejich rodinnou diagnózou, kterou romantická mlynářka přičítá dávné kletbě a racionálnější mlynář dědičné povaze a nedostatku kázně, stojí z tohoto modelu částečně stranou, absence vzorů a mantinelů při výchově poznamenala několik generací, náprava zde není příliš pravděpodobná.

Zvláštní dětství si prožila i Józa, nemluvní, přísní rodiče ji vychovali k práci, brali ji jako pracovní nástroj, který mají ve svém vlastnictví, a který jim nesmí vzít ani smrt. O lásce mezi rodiči a Józou zcela jistě nemůže být řeč, přesto je Józa schopna milovat – lásku cítí k bratrovi a později i k Mikešovi. Když je ale proti své vůli provdána za Mikešova bratra Franíka, laskavost a milostný cit, které v ní i přes surovou výchovu zbyl, z ní vyprchává. Když Franík vidí, že dívku nelze zkrotit, uchyluje se – stejně jako rychtářka, k čarám a kouzlům. Spřáhne se s tajemným šarlatánem, který

⁴¹ Světlá, 1968: 27

obdobně jako Mikusa ve *Vesnickém románu* žije na samotě stranou od lidí. S jeho pomocí Józu na celý rok oblouzní, v té době s ní, aniž by si toho byla vědoma, počne syna. Z drog procitnuvší Józsa si z uplynulého roku nic nepamatuje, k dítěti se nehlásí, odmítá ho, její neštěstí končí smrtí. Józu lze bezesporu řadit mezi biologické matky, na druhou stranu je ale její početí nevědomé, násilné, nejedná se o dobrovolné a plánované naplnění mateřské role. Z těchto důvodů bych Józu z této kapitoly vyčlenila jako zvláštní případ, byla spíše nádobou na dítě než jeho skutečnou matkou. Její pochybné mateřství ale odstartovala pověru, pojící se k rodu Potockých, a i z toho důvodu jsem se rozhodla ji z této kapitoly zcela nevynechat.

V románu *Kříž u potoka* nalézáme čtyři výrazné ženské postavy – Evičku, mlynářku, Maříčku a Józu, dvě z nich jsou matky biologické, jedna z nich je matkou adoptivní, ale jen dvě z nich jsou matkami chtěně a vědomě. U Evičky ze mlýna jako u jediné z hrdinek ještědských románů nacházíme dokonalé naplnění mateřské role. Evička je milující matkou, která své dítě zcela přijímá. Potřeby své dcery staví nad ty vlastní, je pro ni schopna přinést oběť, pečuje o ni, vychovává ji, miluje ji. Čtenář v knize nenachází zmínky o manipulaci s dítětem, o zanedbání péče, o psychickém či fyzickém týrání nebo o nezájmu, jak je tomu v případě Jírovcové a rychtářky. Evička je matkou na plný úvazek a je za to ráda. „*Všechny snahy a touhy výhradně jen o dítě její se otáčely. O jiné teď s mužem nikdy nerozmlouvala, nestálo jí jiného ani za řeč.*“⁴² Čtenářky Matice lidu dostaly potřebný vzor.

3.1.2 Postava ženy jako partnerky a hospodyně

Jako je Evička ze mlýna vzornou matkou, je i zdatnou hospodyňkou, nechybí jí pro to potřebné vlastnosti, jako pracovitost, poctivost a cílevědomost. Je schopná pečovat o domácnost ve mlýně a později i o rozsáhlé stavení Potockých. Zprvu zanedbaný dům se stává v rukou Evičky vzornou a čistou domácností, stav obydlí je vizitkou ženy, vypovídá mnohé o tom, jaká je. Mladá hospodyně přichází k Potockým do stavení, ve kterém dlouho vládly jen služky, chyběla zde ruka majitelky. „*Evička měla po ní co čistit a rovnat, až mnohdy nevěděla, kde jí práci hlava stojí a jak do toho, aby vše co nejlépe a nejrychleji spořádala. Avšak uchopila se toho tak dobře, důkladně*

⁴² Světlá, 1968: 178

a šťastně, že se zakrátko nikdo u Potockých nepoznal. V sednici to vypadalo jako v kapliče...“⁴³ Evička se hospodařit naučila u své pěstounky mlynářky, která též dobře zastávala všechny domácí práce. Na rozdíl od Evičky jí ale chyběl jistý nadhled a bystrost, s mnoha věcmi, které se týkaly písemností okolo mlýna, si negramotná hospodyně nevěděla rady. Současně se také ve mlýně příliš nehledělo na zabezpečení majetku, tyto mezery u Evičky nenacházíme. Evičce byl pro její partnerský model opět vzorem život jejich pěstounů.

Karolína Světlá zobrazuje ve všech třech ještědských románech, které jsou na stránkách této bakalářské práce rozebírány, věkově nevyrovnané manželské svazky – a to manželství Antoše Jírovce s rychtářkou, mlynářky s původním stárkem a Frantiny s nemocným Kvapilem. Zajímavou otázkou je, proč je manželství ve mlýně šťastné, přestože vzorem odpovídá toxickému vztahu Antoše a rychtářky. Mlynářka na rozdíl od rychtářky nemění po smrti prvního muže svou povahu, zůstává stejnou, svého nového muže neutiskuje, žijí poklidně vedle sebe. Jediný rozdíl, který mezi oběma ženami nacházím, je v jejich původu. Mlynářka byla ve mlýně původně chudou služkou, kterou si stárnoucí muž vzal, aby mu byla ve stáří oporou. Žena, která prožila velkou část života v chudobě, si uvědomuje, jaké štěstí ji potkalo, když jí byl nabídnut pohodlný život. Proto se dle mého názoru ve druhém svazku nepovyšuje nad svého muže, bývalého stárka, neboť byla kdysi ve stejné situaci jako on. Rychtářka ale nemá stejnou životní zkušenost, a i to je dle mého názoru jedním z důvodů, proč svého muže utlačuje. Antoš je také oproti mlynáři, který je sice mladší než jeho žena, ale nachází se již ve středních letech, skutečně mladíkem, za kterým se dívky otáčejí. Věkový rozdíl mezi Antošem a rychtářkou je větší než ten mezi manželi ze mlýna, jejichž svazek je také společensky více přijatelný. Další rozdíl pojící se k věku zmiňovaných postav je ten, že rychtářka je i v letech stále schopna povít Antošovi dva syny. Mlynářka na rozdíl od ní vlastní děti ani v jednom manželství nemá, místo nich si osvojuje Evičku, která je dalším spojujícím prvkem mezi ní a mlynářem. Společně ji vychovávají a těší se z jejich úspěchů. Oba mají dost velké srdce na to, aby přijali dítě, které není biologicky jejich.

Jako hospodyně i partnerka je mlynářka zcela konvenční, Evička se ale již tradiční ženské postavě v jistých aspektech vymyká. Její učenost a láska ke knihám není

⁴³ Světlá, 1968: 160

ani pro ženy 19. století žijící ve městech typická, u ženy z vesnice se pak jedná přímo o raritu. Na co je kladen důraz, je fakt, že vzdělání Evičky nikdy nebrání v plnění jejích ženských povinností. Následující věta je dle mého názoru vzkazem autorky dobovým mužům, vzkazem, který předává poselství, že když muži dopřejí ženám vzdělání, dají jim tím cennou potravu a nebudou na tom škodní, opět se jedná o další prvek osvěty, který v románu nacházíme. „*Za jedno se lesklo v mlýně vše jako zrcadlo, lidé se báli tam šlápnout na podlahu, tak se běhalo, krávy skákaly na pastvě jako jeleni, máslo měl kuchař vrchnostenský zamluvené, nemohlo se tedy Evičky vyčítat, že svou práci neumí, pro čtení ji zanedbávajíc...*“⁴⁴

Místo ozdob, šperků a drahých šatů si Evička cení své knižní svazky – „*Rovnávala si svoje knihy v neděli na komoře v truhle s takovým zalíbením jako jiné dívky svoje fíflení.*“⁴⁵ Chování Evičky se vymyká tomu, co bylo k vidění u ostatních dívek, Evička je zahleděná dovnitř sebe, hledá naplnění v posmrtném světě. Jako dítě si nehraje, později nenavštěvuje zábavy a tancovačky, vyhýbá se chlapcům, nežertuje s děvčaty, je vážná, ale současně ke všem milá. Odlišnost Evičky, její úspěchy ve škole, výjimečná zbožnost i vnější krása, kterou oplývá, byť si na ní nezakládá, jsou zdrojem pomluv a závidí u ostatních, především pak u dívek a žen. Ty by na Evičce rády našly zrnko špíny, ale nedaří se jim to. Až když vidí, jak je dívka zkoušena v manželství se Štěpánem, ztrácejí zájem o to ji pomluvit a naopak s ní soucítí. Líný, záletný, rozhazovačný muž, který se rád věnuje karbanu a pití, je strašákem pro každou z nich. Evička se ve svazku s takovýmto mužem chová opět nekonvenčně, dobrovolně se stává obětí beránkem, jiná by z manželství již dávno utekla – a dívka dokonce má kam, ve mlýně by její odchod nebrali jako potupu a přijali by adoptivní dceru i s dítětem zpět. Evička si ale neúspěch nepřipouští, je odhodlaná vytrvat, i kdyby ji to mělo stát život. Její urputnost je spojena s vyhlídkou blaženosti v nebi, Evička chce být bohu dobrou služebnicí a dokázat něco velkého. Zarytost, urputnost, se kterou Evička boha vzývá, se k její jinak mírné, ryze ženské povaze příliš nehodí, je to vlastnost spíše mužská. U Evičky je ale tento povahový rys ospravedlněn jejím záměrem, to, že je její urputnost spojena se snahou vyhovět bohu, přibližuje Evičku opět tradičnímu, konzervativnímu čtenáři lidové knižnice. V následující ukázce je vidět, jak se Evička dovolává vyšší

⁴⁴ Světlá, 1968: 49

⁴⁵ Světlá, 1968: 48

moci. „*Jen mne zkoušej, ty tam na nebesích,‘ blouznivě volávala, cítíc v sobě jakous vznešenou, nepřemožitelnou sílu...*“⁴⁶ Toto její rouhání jí zazlívá i mlynář. „*Vím, že jsi hodna a hodnou chceš do smrti zůstat, děj se co děj; ale nechlub se, dítě, že tě kulka přelítne, dokud v boji jsi nebyla.*“⁴⁷ Nezkušená dívka je zpočátku v jistém ohledu pyšná, sebevědomá, nevěří, že by ji někdy mohlo něco porazit, životem je ale dlouho zkoušena a na konci knihy stojí jiná Evička, která nesoudí tak příkře, která našla pokoru a moudrost. V Eviččině prohlédnutí nachází dobový čtenář poučení, jedná se o další lidovýchovný prvek, který Karolína Světlá do románu *Kříž u potoka* zařadila nejspíš pod vlivem zadavatele, o její vlastní intenci se s největší pravděpodobností nejedná, neboť podobné tendence jsou v jejích dílech spíše výjimkou.

Jaká je Evička jako manželka? Z pohledu čtenáře je dokonalou sveticí, která tiše trpí manželovy výstupy, omlouvá ho a snaží se vše obrátit na pravou míru. Svou mírností a pasivitou připomíná Evička při jednání se Štěpánem Antoše, ten také není schopen rázně zakročit proti řádění rychtářky a vymstí se mu to stejně jako Evičce. Důležité je dle mého názoru zobrazení narušené komunikace mezi partnery. Evička mlčí, když by si Štěpán přál, aby křičela. Nerozumí její mírnosti, vykládá se ji jako projev nezájmu, ne horoucí lásky. Špatně rozumí Štěpán nejen své ženě, ale i své bývalé spolužačce Maříčce, o které si myslí, že je to jeho spřízněná duše. Věř, že ho obdivuje a vzhlíží k němu, nachází u ní to, co mu chybí u vlastní ženy. Štěpán vyslovuje rozdíl mezi Maříčkou a Evičkou následovně. „*Věř milejší mi je její prostota než tvoje učenost, a upřímnost její než tvoje upejpavost. Nezdobit ženu jiného než k muži poslušnost a poníženost; kteráž má manžela nejraději a nejlépe mu slouží, ta nejpřednější mezi ženami, a nikoli ta, ježto nejvíce přeříkala kalendářů.*“⁴⁸ Z následující ukázky je dobře patrné, že Štěpán vyčítá své ženě nejvíce ty vlastnosti, která on sám postrádá. Manželství u Potockých není šťastné z více důvodů, ale jedním z nich je fakt, že se muž jako Štěpán nedokáže smířit s tím, že ho jeho vlastní žena převyšuje. Fyzicky jsou si rovni, oba jsou atraktivní, právě krásy své ženy si Štěpán nejvíce cení, vyzdvihuje ji, pobízí Evičku k nákupu drahých šatů, dělá si z ní živou ozdobu. „*Úmyslně nenechával u ní jiného platit než její krásu, tu jedině na ní chválíval*

⁴⁶ Světlá, 1968: 55

⁴⁷ Světlá, 1968: 61

⁴⁸ Světlá, 1968: 204

a uznával, tu zvyšoval drahým šatstvem, byl by si přál, aby zmarnila a zpyšnila, a hrajíc si na bohatou selku, vystupujíc co žena vyhlášené krásy na to zapomněla, co u ní učeností, vrtochy, výmysly ženskými nazýval.“⁴⁹ Rovni jsou si manželé i věkově, netkví mezi nimi žádná velká časová propast. Jak chápat jejich majetkové poměry, není zcela jasné, Štěpán je druhorozený syn z bohatého, starého rodu, nad kterým ale lpí nepřekná pověst. Evička je původem z chudé rodiny, její pěstouni jsou ale bohatí a štedří, berou ji za vlastní, pokud bychom tedy Evičku považovali za mlynářskou dcerku, byli by si manželé rovni, i co se majetku týče. Když se ale podíváme na intelekt, povahové vlastnosti a morální hodnoty, je Evička Štěpánovi výrazně nadřazena. Co se týče etické a morální nadřazenosti žen jejich mužským protějškům, nacházíme ji nejenom u Evičky, ale i u Sylvy a Frantiny. Ženská nadřazenost je opět jedna z věcí, která se v dílech Světlé opakuje, jedná se o autorčino nepsané pravidlo. Evičku ale tato nadřazenost nevede k tomu, aby se nad Štěpánem povyšovala, naopak ho chce pozvednout na svou úroveň. Dá se říci, že si Štěpána vychovává podobně jako matka dítě, což není příliš konvenční a Karolína Světlá se v tomto bodě odchyluje od toho, co bylo dobově uznávané jako norma. Štěpán jedná opačně než Evička, jak je dobře patrné z výše uvedené ukázky, snaží se svou ženu zkazit, svést ji na scestí, udělat z ní průměrnou, marnivou ženu, vedle které by se cítil bezpečně. Eviččino chování ke Štěpánovi se během románu příliš nemění. Dívka je věrná svému předsevzetí rod Potockých zachránit, lásku vnímá nejprve jako povinnost, posléze ji skutečně pocítuje, na konci se k ní opět musí spíše nutit. Lásku, kterou necítí ke svému právoplatnému muži, cítí k jeho bratrovi, kterého odmítá i přesto, že si je vědoma jeho opětovaných citů. Stejně jako Sylva nebo Frantina si volí život bez pravé lásky, dává přednost povinnosti, právu a morálce.

V průběhu Eviččina vztahu se Štěpánem se vyskytují klíčové momenty spojeny se symbolickými místy – opakovaně kříž u potoka a kaplička. Evička se o rodu Potockých dozvídá z vyprávění své pěstounky, které nese romantické a legendární prvky, to je první předzvěst jejího budoucího neštěstí. Evička poprvé spatří Štěpána u kříže u potoka, kde podle mlynářky prabába Potockých navždy odpočívá, setkávají se na svátek Jana Křtitele. Jejich střet je nápadně podobný setkání Józý s Mikšem.

⁴⁹ Světlá, 1968: 203

Nevinná, krásná, nezkušená dívka je překvapena drzým, pohledným a protřelým mužem, který je jí okamžitě okouzlen a pojímal touhu ji získat (Mikeš jen na krátkou chvíli, Franík a Štěpán navždy). Do zprvu poklidného manželství se postupně začnou vkrádat první zákazy (knihy, noviny, učené debaty, veřejné posty, dítě), psychický nátlak stoupá, Evička si uvědomuje pravou podstatu svého muže, to, že je majetnický, impulzivní, líný, hédonický, je rád středem pozornosti, vyhledává pochlebování a obdiv ostatních, baví se nízkými věcmi. Náznaky Štěpánovy pravé povahy ale čtenář spatřuje dříve než Evička, a to již při démonickém příjezdu Štěpána s Evičkou na statek. „*Takového ještě nikdy ho neviděla, oči se mu jiskřily, vlasy okolo tváře mu vlály jako hříva zlatá, líce mu hořely, smělost, síla, bujnost mladistvá v každém hnutí, pohledu, tahu sejevily.*“⁵⁰

První slzy na tváři Evičky překvapivě nevyhladí Štěpán, ale jeho starší bratr Ambrož. Vztah, který je mezi ním a Evičkou, je složitý a časem se proměňuje, nacházíme v něm řadu nedorozumění, stejně jako ve vztahu Antoše a Sylvy. Evička se od první chvíle chová tak, jak jí její přirozenost káže, ke švagrovi je milá, chce mu sloužit, chová se k němu jako k bratrovi. Chlad a odmítání ze strany Ambrože ji ale odrazují. Spojovacím mostem mezi nimi se stává to, co Evičku a jejího muže rozděluje, tedy dítě. Při osudném setkání v hospodě, kdy dává Štěpán před svou ženou veřejně přednost dívce s pochybnou pověstí, se probouzí Ambrožův ochranný pud a odvádí Evičku pryč. Evička nachází v Ambrožovi přítele, to, co jí schází u Štěpána, nachází v jeho bratrovi, obdivuje se jeho povaze, vzájemně se podporují v dobrých úmyslech. Když si Evička uvědomuje, že boj s kletbou bude možná nad její síly, je jí Ambrož opět oporou. Evička je v tomto bodě znovu podobná Antošovi, oba si našli spřízněné duše mimo svazek manželský a oba těmito svým protějškům svěřili své děti. „*Ano, Ambrož bude dítěti mému otcem i matkou, kdyby bůh odsud mne povolal, nikomu jinému je nevydá.*“⁵¹

Zlom v jejich vztahu nastává v okamžiku, když se Ambrož vyzná Evičce ze svých citů, které nejsou jen bratrské. O nově vzniklém milostném trojúhelníku se Štěpán po celou dobu románu nedozvídá. Zajímavé je, že v ústředním příběhu *Kříže u*

⁵⁰ Světlá, 1968: 151

⁵¹ Světlá, 1968: 220

potoka nacházíme milostné trojúhelníky celkem dva – mezi Evičkou, Štěpánem, Ambrožem a mezi Evičkou, Maříčkou a Štěpánem. Druhý ze zmiňovaných vztahů je veřejně známý, Evička v něm vystupuje v roli podváděné manželky, zastává roli trpitelky, která je všeobecně litována, v knize to sice není explicitně zmíněno, ale přesto je víceméně jasné, že v tomto případně nejde mezi Štěpánem a prostorečkou Maříčkou pouze o platonický vztah. Naopak láska mezi Evičkou a Ambrožem nikdy nepřekročí rovinu platonického zbožňování. Když Evička Ambrože s přemáháním odmítne, zažívá proměnu. Začíná chápat příběh bratrovraha i Józy, chápe slabost žen, které dříve odsoudila, rozumí lidskému trápení i tomu, že i člověk s dobrými úmysly může zakolísat a upadnout. Sama k tomu neměla daleko, jak se přiznala i před Maříčkou, když se označila za poslední z posledních. „, *Nepovažuji se za lepší tebe, před bohem ti to pravím, ba myslím, že stojím pod tebou, je mi, jako bych náležela mezi poslední svého pohlaví, jsouc mezi nimi nejposlednější. Ještě jednou ti opakuji, že mám nejméně ze všech na světě žen právo pohrdat jinou.*“⁵²

Ze tří zde rozebíraných románů nacházíme právě v tomto nejvíce protikladné postavy. Schematičnost, názornost, číselná symbolika a opakující se vzorce chování jsou typickými prostředky lidové a lidovýchovné literatury. Evička je postavena do dokonalé opozice k Maříčce, jejich odlišnost je dovedena do krajnosti při jejich druhém setkání tváří v tvář. Evička, která je přirovnávána k holubici a její příbytek ke kapličce, je postavena proti Maříčce s dravčími atributy a zaneřádnou domácností. Zatímco první ze zmíněných je v knize zobrazována v plné práci, Maříčku potkáváme při tanci, česání se před zrcadlem či při rozhovorech se Štěpánem, ve kterých se mu snaží vlichotit. „, *Maříčka Holých, sedíc před zrcadlem, právě se česala. V sednici bylo ještě neuklizeno, pusto po noci prohejřelé. Na stole stály sklenice s pivem, napolo prázdné, talíře se zbytky jídla, mezi tím byly rozházené špinavé karty, podlaha byla černá rozšlapáným z dýmek popelem, z každého koutu hleděl největší nelad.*“⁵³

Hospodyní i partnerkou je Maříčka špatnou, její negativní vlastnosti se odráží v jejím zaneřádném příbytku. U svých mužských protějšků sleduje pouze peníze, pokud může ostatním uškodit, udělá to. Vyhledává ženaté, bohaté muže, nesejde jí na

⁵² Světlá, 1968: 250

⁵³ Světlá, 1968: 248–249

tom, co bude s jejich rodinami. Za své chování by byla odsouzena i v dnešní společnosti, přestože dnes není žádný zákon, který by její chování omezoval, morální zákony, které Maříčka porušuje, jsou v 19. i 21. století stejné. Je nepřítelkyní ostatních žen, ty se v boji proti ní sdružují – „*Umluvily se ve vší tajnosti a jednou, když šla od muziky s otcem tři dětí, vyskočily na ni a vlasy dohola jí ošťihaly.*“⁵⁴ Maříčka je opakovaně vystavena veřejné potupě, ale na rozdíl od Evičky jí to těžkou hlavu nedělá.

Čtvrtá žena, o které zde zatím nebyla řeč, je Józka Kobosilová. Ač je její příběh přítomen jen na omezeném počtu stránek, její role tím nekončí, je v celé knize i nadále nepřímou přítomna. Její podstata je spojena s rodem Potockých, s jejich domem a s křížem u potoka, její hlas straší v podobě vichřice Evičku ze záhrobí, leží nad ní jako stín. Její příběh nese prvky legendy a báchorky, je romantický a pro dobového i dnešního čtenáře jistě atraktivní. O Józe víme, že je od malinka zvyklá na dřinu, zastane i mužské práce a hospodyně je z tohoto úhlu pohledu dobrou, na druhou stranu ale nepřináší do domácnosti to nejdůležitější – mír, lásku a pohodu. „*Koupils mne od otce jako otrokyni, ne ženu, otrokyni tedy míti budeš. Budu ti pracovat jako služka, ale nikdy ti nebudu sloužit jako manželka, zanikneš či vznikneš-li, jedno mi to bude...*“⁵⁵ Fakt, že se Józka neprovdal z lásky, ale z donucení, se negativně promítá do všech jejích ženských rolí. Nenávist a násilí, které do ní bylo zaseto, vyrostlo a Franík je sklízí. Z tohoto důvodu o Józe nelze mluvit jako o dobré partnerce a matce, muži dělá příkoří, neumožňuje mu prožít v manželství šťastné chvíle.

Ženské postavy tohoto románu jsou až na Maříčku dobré hospodyně, problém spočívá především v mužích, kteří s potenciálem svých žen neumí správně naložit, nebo se s ním smířit. Z tohoto důvodu jsou partnerské vztahy zobrazované na stránkách *Kříže u potoka* povětšinou nefunkční, výjimkou je již výše zmíněné manželství ve mlýně, které představuje konvenční, neproblematizovaný svazek, do kterého vstoupili oba manželé dobrovolně a s uvážením. Naopak Józka je v manželství proti své vůli a Maříčka o něj ani neusiluje, nestojí o veřejné posvěcení svých vztahů, je jako parazit, který se živí penězi, a když jejich tok ustane, změnil hostitele. Poslední Evičce nelze v plnění jejích povinností mnoho vytknout, manželství je nefunkční především kvůli chování

⁵⁴ Světlá, 1968: 196

⁵⁵ Světlá, 1968: 106

Štěpána, což je dle mého názoru poněkud zjednodušené, logika románu to ale umožňuje.

3.1.3 Postava ženy jako veřejného činitele

Tato kapitola je zasvěcena především Evičce ze mlýna, přestože ani ona veřejně nezastává post ve správě obce, má k tomu ze všech zde zmíněných žen nejbližší. Také u ní jako u jediné ženské postavy nacházíme prvky vlastenectví (stejně tak i u Ambrože), které Karolína Světlá svým hrdinkám příliš často nepřipisuje. Vlastenectví nenacházíme u Sylvy, Jírovcové ani u Frantiny, která by vlastenecké činnosti vzhledem k intelektu i finančnímu zázemí jistě schopná byla. Vlastenectví nebylo pro Karolínu Světlou typickým tématem, autorka se věnovala spíše otázkám obecně lidským, řešila mezilidské vztahy a dobové problémy. To, že u Evičky a Ambrože vlastenecké motivy nacházíme, si můžeme opět odůvodnit záměrem zadavatele románu.

Na rozdíl od své adoptivní matky, Józy i Maříčky se Evičce dostalo školního vzdělání, umí číst, psát a počítat, což jsou pro ženu na vesnici v 19. století cenné dovednosti. „*Kantor tvrdíval, že co je škola školou, takové písárky, čtenářky, počtářky jako Evičky ještě tam nebylo...*“⁵⁶ Mnoho informací a moudrosti načerpala Evička i ze svých knih, kalendářů a novin – zde opět jasně zaznívá fakt, že *Kříž u potoka* je románem napsaným na objednávku, podobné zmínky nenacházíme ve *Vesnickém románu* ani ve *Frantině*. I přes své zjevné kvality se Evička sama do světa veřejné správy nepouští. Vlastní jsou jí typické ženské role, jako je být matkou, vychovatelkou, hospodyní a manželkou. Přesto ale chce uplatnit své nemalé ambice, touží potom, aby její obec vzkvétala, aby byla otevřená pro druhé, aby si lidé vzájemně pomáhali a předávali si informace. Své názory ale nechce sdělovat sama, jako prostředníka používá svého manžela, který má být podle její představy předním mezi muži a jít ostatním příkladem. Toho se jí ale u Štěpána nedostává, její nároky na sebe odmítá, vzpouzí se jim, jsou mu protivné. Vyčítá Evičce, že ho posílá do světa, místo aby si vážila toho, že ho má doma.

⁵⁶ Světlá, 1968: 47

Štěpán je sobec, zatímco jeho žena by se pro druhé rozdala. Až poté, co Štěpán prohlédne a vzpomíná se z moci Maříčky, chopí se role, do které ho Evička od začátku chtěla dostat. Zda tak opravdu činí z vlastní vůle, není zcela jasné. Evička je v tomto bodě podobná Jírovcové, směřuje svého manžela stejně jako Jírovcová syna. Obě sledují vlastní cíle, obě k tomu potřebují muže, v obou se mísí tradice s novátorstvím. Štěpán zastává z tohoto úhlu pohledu podobnou roli jako Antoš, jeho život je též určen ženami – manželkou a milenkou, matkou nikoli, jelikož ji nemá. Takto je popsáno chování Štěpána potom, co nadobro odvrhl Maříčku a navrátil se ke své právoplatné ženě. „*Nebylť nikdy syn poslušnější matky jak on teď jí, každé slovo její mu bylo svaté a vůle její zákonem.*“⁵⁷ Z úryvku je patrné, že napraveným Štěpánem se rozumí Štěpán poslušný Evičce, text připomíná jiné pasáže z *Vesnického románu*, kde se mluví o poslušnosti Antoše k matce. Světlá zobrazuje další vztah, ve kterém má žena nad mužem navrch. Cesty, kterými Evička Štěpána vede, jsou dobré, nejsou to ale ty, které by si zvolil on sám. Stejně jako Štěpána tvaruje Evička i Ambrože, u kterého nachází alespoň zpočátku výživnější půdu. Pobízí ho, aby navázal na rodinnou tradici, ke které se odkazuje svým oděvem – „*budeš předky svoje ještě v jiném následovat než jen v kroji, ještě jinak s nimi se družít než jen myšlenkami.*“⁵⁸ Ambrož stejně jako Evička nosí šat, který k jeho postavení nenáleží, oba se odívají prostě, chudě, Ambrož pak nadto ještě starobyle, jelikož s láskou a smutkem vzpomíná na dávné časy, kdy rod Potockých oplýval slávou.

Veřejně prospěšnou činností se do jisté míry zabývá i mlynářka, když pod svou střechu přijímá chudého sirotka. Svým gestem přináší užitek nejen obci a opuštěnému dítěti, ale i sama sobě, neboť její dům je po smrti starého mlynáře prázdný a Evička ji ho svou výjimečnou povahou v mnohém připomíná. Svou činností se ale mlynářka stále nevyvíká z toho, co společnost v 19. století považovala za typicky ženské.

U Józi či Maříčky nemůže být o veřejné službě ani řeč. Józa k tomu nemá dostatečný intelekt, vzdělání ani výchovu, je to nešťastná žena, která si odžívá den za dnem v nekončící práci. Maříčce péče o veřejné blaho nic neříká z důvodů její zkažené povahy, která jí dovoluje sledovat jen vlastní cíle. Jedinou alespoň částečně veřejnou

⁵⁷ Světlá, 1968: 256

⁵⁸ Světlá, 1968: 228

činitelkou tak zůstává Evička, která je dalším stupně v emancipaci žen. Svým tlakem na Štěpána sice narušuje představu biedermeieru, kterou jinak dobře splňuje, ale tvoří tak pokračování pomyslných schodů, které jsou započaty ve *Vesnickém románu* postavou Sylvy a vrcholu dosahují již s ryze pokrokovou Frantinou ve stejnojmenném románu.

3.2 Muži románu *Kříž u potoka*

Oproti *Vesnickému románu* je mezi postavami mužskými a ženskými v *Kříži u potoka* co do počtu větší rovnováha. Ke každé ženě máme její mužský protějšek, a ač je jeden muž partnerem pro více žen, dostáváme stále poměrně vyrovnaný obrázek. Román nám přináší čistě kladnou ženskou hrdinku, role dokonalého muže zůstává ale i nadále neobsazena. Nejblíže k tomu má starý i nový mlynář, oběma ale přece jen ještě něco chybí. Starému mlynáři zdraví, a tím i síla a rozhodnost, mladému zase vzdělání. Nejen díky jeho absenci se mu nedostává veřejné funkce, bývalý stárek po ní ani netouží. Dokonalý není ani jeden muž z rodu Potockých – Mikeš, Franík, Štěpán ani Ambrož, všichni mají své chyby, všichni oplývají vášnivou povahou, která se v nich časem probouzí.

3.2.1 Postava muže jako otce

Jediným biologickým otcem ve druhém zde rozebíraném románu je Štěpán Potocký, své otcovské povinnosti si ale příliš neužívá. Štěpán cítí vůči dceři emoce, které by dospělý rozumný muž vůči svému dítěti cítit neměl. Že by byla Štěpánova nevraživost způsobena tím, že si snad místo dcery přál prvorozeného syna, dědice rodu, si nemyslím. Ač byl v 19. století, kdy byla kniha napsána, mužský potomek žádanější, v knize není jediná zmínka o tom, že by tento fakt byl příčinou Štěpánova neadekvátního chování. Malou Evičku bere jako soka a konkurenci, žárlí na ni, vadí mu, že mu již manželka nevěnuje tolik pozornosti jako před narozením dítěte. „...*přec zůstal Štěpán svéhlavě na tom stát, že je více miluje než jeho, že ho pro ně zanedbává a zkracuje, že již není v domě, čím býval, dítě že má teď vrch.*“⁵⁹

Zobrazení vztahu Evičky s dcerkou ve fikčním světě *Kříže u potoka* dává Štěpánovi za pravdu, Evička věnuje dítěti opravdu hodně času. Jako čtenáři se pak

⁵⁹ Světlá, 1968: 182

můžeme zaobírat myšlenkou, do jaké míry souvisí v románu zobrazovaná péče o dítě s dobovou realitou. Dítě, jakožto výsledek společné lásky, by ale z obecně lidského hlediska nemělo být důvodem rozporů mezi manželi. Štěpánova reakce není na místě, ukazuje na mužův vnitřní problém. Štěpánův odpor k dítěti pramení dle mého názoru z jeho vnitřní nejistoty, sám matku ztratil, když utekla od svého despotickeho manžela, snad i proto se na první ženu ve svém životě nezdravě upíná a nárokuje si její veškerou pozornost. Vypravěč nám v této otázce nabízí Eviččino stanovisko, dívka věří, že Štěpánovy nešvary mají původ v jeho dětství „*Vždyť vyrostl bez péče mateřské, bez lásky otcovské, zůstaven jsa od dětinství lidem cizím, kteří, překážel-li jim, ho týrali, a měli-li z toho zisk, chybám jeho vyhověli, v nich nesvědomitě ho potvrzující.*“⁶⁰ Evička se Štěpána zastává, sporům se chce vyhnout, jedná logicky, odstraňuje původce problémů z dosahu a čeká, že tím se problémy vyřeší, na Štěpánovo chování to ale přílišný vliv nemá, sbližuje se s Maříčkou. Změna v jeho postoji k otcovským povinnostem přichází až s jeho proměnou potom, co se Evička poníží před jeho milenkou. Od té doby začne všechny své mužské role vzorně naplňovat, malá Evička se vrací domů a ze Štěpána je milující otec. O tom, zda je možné, aby se člověk ze dne na den změnil, bychom mohli polemizovat, kniha ale otázku Štěpánovy zázračné proměny neřeší, vystačí si s tím, že divoký muž pod láskyplnou obětí Evičky zkontrol. Podobně jako Štěpána se Evička snažila zkultivovat i Ambrože, u obou bratrů se jí to nakonec podařilo.

Ambrož se z vlastního rozhodnutí nestává otcem. Když si plně uvědomil osud, který potká ženy provdané do rodu Potockých, rozhodl se raději neoženit a uniknout tak z bludného kruhu nefunkčních manželství. Přestože Ambrož otcem není, je milujícím strýcem a do jisté míry supluje nefunkční vztah mezi Štěpánem a dcerou. Vlohy pro plnění otcovských povinností tedy jistě má, a co víc, je současně i natolik soucitný, aby pečoval o dítě, které je sice ze stejné rodiny, ale není přímo jeho. Svoje zvyklosti však před malou Evičkou nemění, ani pod vlivem usměvavé dětské tváře neodkládá svůj přísný výraz. „*Ač nikdy na dítě se nepousmál a s ním nerozmlouval, přec nebylo u nikoho tak rádo jak u něho.*“⁶¹ Dítě vidí hloub než Evička, která za švagrovou zamračenou grimasou tuší nelibost. Malá Evička k Ambrožovi přilne, ví, že zamračený

⁶⁰ Světlá, 1968: 176

⁶¹ Světlá, 1968: 185

muž má dobré srdce. Také matka, když vidí, jak se má k jejímu dítěti, mění na švagra postupně názor „...*Člověk, který má pro dítě cit, nemůže být naprosto zlý.*“⁶² Evička Ambrože dokonce ustanovuje pěstounem dítěte pro případ, že by znenadání zemřela, švagrovi věří.

Ambrož je příkladem toho, že nejenom ženy, jak tomu bylo v případě Sylvy ve *Vesnickém románu*, ale i muži jsou schopni přijmout cizí dítě a být mu rodičem. To je další poselství, které kniha přináší. Pěstounem není jen Ambrož, ale i mladý mlynář. Evičku sice za vlastní přijala nejprve jeho nastávající žena, on se však příchodu dítěte do domu také nijak nebránil a ke svěřenkyni se od počátku choval vzorně. Pokud svůj pohled na mlynáře rozšíříme, uvědomíme si, že je nevlastním otcem nejenom pro Evičku, ale částečně i pro její dcerku, která je do mlýna dočasně umístěna. V době, kdy dítě ve mlýně pobývá, není vystaveno mužskému vlivu Štěpána ani Ambrože. To, že mlynář s dětmi vychází dobře, se odráží v pozitivním vztahu, který Evička ke svému pěstounovi i v dospělosti chová. Mlynář Evičku odmalička podporuje v učení, vychovává z ní ženu znalou mužským věcem, má se k ní jako k vlastní. „*Věřte mi mlynářko, pot na mně mezi posloucháním vyrazil,‘ ubezpečoval pak soukromě manželku, to vám to šlo do živého. Ta naše holka umí postavit dopis na každého pána, ba na císaře samého. Muž její bude moci vzít představenství slepě, sama vše zař, údesátá.*“⁶³ Je patrné, že mlynář vidí Eviččinu budoucnost po boku muže, který bude veřejně činný. Jak sám říká, Evička má pro takové manželství výborné předpoklady. Mlynáři nepřipadá špatné, že by Evička za muže odváděla jeho práci, že by sama nestála v popředí. Tento názor je opět dobově poplatný, dnešní čtenář by považoval nadanou ženu, skrytou ve stínu muže za promarněnou příležitost.

Dalším otcem v románu je zatím jen krátce zmíněný Franík, ten se k synkovi chová, co víme, dobře. Ale pokud si uvědomíme, že Józu přivedl k mateřství násilím (pod vlivem omamného nápoje), musí nám být jasné, že svým chováním se zasadil o to, aby jeho vlastní syn opravdovou matku nikdy neměl. Nejenže byla Józka v takovém stavu, že se nebyla schopna postarat ani o sebe, natož pak o dítě, Franík však současně musel vědět, že se svou povahou Józka syna po procitnutí odmítne.

⁶² Světlá, 1968: 186

⁶³ Světlá, 1968: 53

Pouze mlynář tak od počátku plní své rodičovské povinnosti odpovědně a s láskou, aniž by byl do otcovské role někým tlačěn. Napravený Štěpán je také pozorným otcem, ale nelze mu zapomenout, jak se zpočátku k dítěti choval, když nepřímo donutil vlastní ženu, aby se ho vzdala. Stejně sobecky jako Štěpán se chová i Franík, který svým přičiněním též připraví dítě o matku. Role od počátku dobrého biologického otce je tak po celou dobu románu neobsazena.

3.2.2 Postava muže jako partnera a hospodáře

Nejprve bych se v této kapitole zaměřila na bratry Štěpána a Ambrože. Oba v sobě mají vášnivost, majetnickost, prudkost a svéhlavost, současně se však od sebe i výrazně liší. Představují třetí dvojici bratrů v tomto románu – před nimi jsou zmíněni ještě bratři spojení s kapličkou a Franík s Mikšem.

Štěpán je Ambrožovým protikladem, jeden je hédonista a druhý asketik, mladší z bratrů volí bohatý šat, alkohol a karty, zatímco druhý se obléká do starobylého roucha a ve volném čase přemýšlí a čte. Lidé mají raději otevřeného Štěpána než podivínského, uzavřeného Ambrože, kterému nerozumí. Nízké vlastnosti mladšího z bratrů jsou jim bližší. V postavě Štěpána jsou zobrazeny nešvary doby – alkohol, ženy, kouření, nezáměr o veřejné záležitosti, despoticnost... U druhých lidí si Štěpán více cení fyzické atraktivy než vnitřní stránky. Na to, že se jedná o dospělého muže, je velice nevyspělý, v mnoha situacích se chová jako dítě, co nemá hned, si vynucuje. V krátkosti ho lze charakterizovat jako sobce a šovinistu, žena je pro něj jen prostředkem, který má sloužit jeho potěšení, vůči vlastní manželce se chová pánovitě. „*Ostatně jsem svým pánem, nemusím nikomu na oči koukat, ani ne tobě, neb ty mne musíš mít ráda, nechť si jsem teď takový či makový. Slyšíš, ty mne musíš mít ráda, já se ti musím líbit, musím se ti zdát mužem nejlepším buď jak buď, není ti teď jiné pomoci.*“⁶⁴ Evička jeho chování neustále omlouvá, vinu svaluje na absenci výchovy, nepřítomnost správného mužského a ženského vzoru a současně na Józinu kletbu, která nad rodem spočívá. Tím, že Štěpánovu vinu popírá, ale vlastně brání svému muži v tom, aby vedl dospělý život, ve kterém by se zodpovídal ze svých činů. Paradoxně mu tak svým postojem nedovoluje dospět.

⁶⁴ Světlá, 1968: 169

Oba bratři Štěpán i Ambrož jsou spojováni láskou k jedné ženě a potřebou ji vlastnit, ona to však umožní jen jednomu z nich, svému právoplatnému muži Štěpánovi. Ani jeden z bratrů není Evičce dobrým partnerem. Štěpán Evičce nenaslouchá, umlčuje ji, snaží se ji změnit k obrazu svému. Když si ji nedokáže podrobit slovy, uchýlí se k násilí a poté toho lituje. Jejich vztah s Evičkou byl zpočátku ze strany dívky založen na pocitu povinnosti, na touze vysvobodit rod a zavděčit se bohu, posléze povinnost přerostla v lásku, která ale po prožitých útrapách z manželství vyprchala. Štěpánovo chování k Evičce pak lze rozdělit do dvou hlavních fází, kdy se porůznu vypořádává s ženinou nadřazeností. Nejprve se snaží Evičku snížit, odporuje jí, ale v závěru jí podléhá a podřizuje se její vůli. Ke konci knihy je čtenáři jasné, že ač Evička setrvává ve vztahu s napraveným Štěpánem, který se jí nyní snaží ve všem vyhovět, má v srdci někoho jiného. „*Poslouchává ho s úsměvem zádušným, hledajíc zrakem zaroseným mezi horami na úbočí skály kostelíček starý s červenou bání, v jehož stínu za plotem hlohovým se zelená tichý hřbitůvek, na němž každému, jakmile ho spatří, se zachce očekávat radostného zmrtvýchvstání. Odpočívá tam vedle nebožtíka dolanského mlynáře Potockých „starý mládenec“.*“⁶⁵ Závěrečná scéna *Kříže u potoka* tak nepřináší úplně šťastný konec, který bychom u lidového románu objednaného Edvardem Grégrem čekali. Ač Evička dosáhla svého cíle, který si na začátku vytyčila, tedy morálně pozvednout rod Potockých, není šťastná. V boji za nápravu prokletého rodu ztratila příliš mnoho, přišla o Ambrože.

Ambrož je na první pohled druhem lepším než jeho bratr, Evička s ním nachází společnou řeč, dobře se doplňují, vzhlíží k sobě. To, o čem nesmí před Štěpánem mluvit, Ambrože zajímá a s Evičkou spojuje (knihy, vzdělání, vize lepší společnosti, dcerka). Přesto ani Ambrož není dokonalým protějškem, dělá si o Evičce opakovaně ukvapené závěry, nevidí ji jasně. Stejně jako má Antoš strach, že se zmýlil v Sylvě, že ji přecenil a planě do ní vložil důvěru, je podobnými pocity ve vztahu k Evičce zmítán i Ambrož. Když Evička z morálních důvodů odmítne jeho lásku, přestože ji sama opětuje, zachová se dívka stejně jako Sylva z *Vesnického románu*, rozhoduje za ně za oba. Eviččino odmítnutí vyvolá v Ambrožovi zášť a zlobu, připodobní ho k bratrovi. Ambrož nakonec žádný partnerský vztah nenaváže, před Evičkou z důvodu rodinné

⁶⁵ Světlá, 1968: 279

anamnézy žádnou ženu nechtěl a po dívčině odmítnutí se vrací do starých kolejí a na ženy i lidi obecně zanevívá. Přesto můžeme z jeho silné reakce na Evičku vidět, že by o partnerství stál, ale z důvodů silné nedůvěry a předpojatosti vůči lidem toho není schopen. Proto je až do konce románu nazýván starým mládencem.

Ambrože bych oproti Štěpánovi nepovažovala za typickou vývojovou postavu, Ambrož prodělává největší změnu v tom, že se pod vlivem Evičky více otevírá lidem, ale jinak zůstává stále stejný. Liší se především pohled druhých lidí na něj, my ho vidíme z pohledu Evičky, která až časem zjišťuje pravou motivaci jeho chování a učí se ho chápat. Jak ho poznává, mění se i její vztah k němu a naopak jeho vztah k ní. Co Ambrože šlechtí, je jeho role ochránce. Nejprve chrání Evičku před bratrem a poté bratra před rozzuřeným davem, načež umírá v bitce, když chrání svou krev, jako mučedník. Jeho smrt je zapříčiněna negativními vlastnostmi lidí – hrabivostí, sobectvím i hloupostí, umírá na to, čeho se tak stranil.

Jako hospodář Ambrož jednoznačně předčí líného Štěpána. Ambrožův postoj k práci i oblast jeho činnosti nápadně připomíná zaměstnání Antošovo, oba se zdatně věnují obchodu, Ambrož s obilím a Antoš s koňmi. Ambrož je stejně jako jeho protějšek z *Vesnického románu* pracovitý, cílevědomý, má rozum a znalosti. Na rozdíl od Štěpána je zodpovědný, nenechává věci náhodě. Štěpán z jeho práce těží, sám nedělá téměř nic. „*Domácnost a polní hospodářství spravovala Evička s čeládkou, on jen tu i tam svou vůli projevil, ale nikdy sám ruky nepřiložil, vymlouvaje se na obchod, a obchod zas řídil Ambrož, bez něhož by byl sotva kdy věděl kudy kam.*“⁶⁶ Většinu času tráví Štěpán za pecí, přičemž zajímavé je, že odmítá nejenom veřejnou službu, ale i práci ve vlastním domě, která by mu přinesla přímý prospěch. Jeho kroky jsou řízeny pudy, nepřemýšlí rozumně, je ovládán svými touhami.

Dvojicí, která je velmi podobná Ambrožovi a Štěpánovi, jsou jejich předci Mikeš s Franíkem. Jelikož jsou ovšem jejich povahové vlastnosti a naplnění mužských rolí podobné, jako je tomu u první zmíněné dvojice bratrů, nebudu se jimi zde příliš obsírně zabývat. Mikeš má Štěpánovy povahové vlastnosti, je to nezodpovědný muž, který střídá ženy, sleduje vlastní cíle a je pro jejich naplnění schopen zradit i vlastní rodinu. Je pánovitý, vyžívá se ve svém veřejném obrazu, žije nezávazně. Franík sdílí

⁶⁶ Světlá, 1968: 173

bratrovu vášnivost, ale je tradičnější, věnuje se svému hospodářství, přeje si mít jednu ženu, ale když se jednou pro něco rozhodne, jde přes mrtvoly stejně jako Mikeš. Józu přivleče k oltáři proti její vůli a svými činy ji nakonec dovede až k sebevraždě. Je to nešťastný muž, který slepě sleduje svou vizi, nevzdá se původního plánu ani za cenu nejvyšší oběti, jeho tvrdohlavost dědí Štěpán.

Dobrym hospodářem i manželem je na rozdíl od výše zmíněných druhý muž mlynářky. Jako by jen z chudého prostředí mohl vzejít dobrý člověk, který si váží toho, co má, a je schopen vést klidný, spořádaný život. I potom, co se z chudého stárka stane mlynář, nemění své zvyky, zachovává si pracovitost a skromnost. „*Mlynář totiž dělal dosud sám stárka, nemohl prý tomu odvyknout. Byl by se, jak pravil, dlouhou chvíli ukousal, kdyby si byl musil na pána hrát a zahálet.*“⁶⁷ Mlynářův postoj k práci a povinnostem stojí v přímém rozporu s líným Štěpánem, který se do bohaté rodiny již narodil, a i když vyrostl v rozpadlém manželství, nedostatkem nikdy netrpěl.

Mlynář je tak jediný ze zmiňované pětičky, který naplňuje své povinnosti dobře, jeho chování nikdy není v rozporu s tradicí, je prototypem dobrého hospodáře i manžela. Svě ženě není podřazen, jsou si rovni a prožijí spolu poklidné, „biedermeierské“ manželství. Mlynář ale vystupuje jako vedlejší postava, v první části knihy je mu sice necháno více prostoru, mezi hlavní postavy ho ovšem zařadit nelze. U předních hrdinů románu pak již spojení dobrý hospodář a dobrý partner nenacházíme. Štěpán do svého zázračného obrácení nezastává dobře ani jednu ze svých rolí a poté, co se napravuje, přijímá podruží své ženy, o dominantního, samostatného jedince tak také nejde. Jeho bratr Ambrož je od začátku alespoň výkonný pracant, co se však týče vztahů se ženami i lidmi, selhává. Stejně jsou na tom i Franík s Mikšem. V rodu Potockých tak nenalézáme muže, který by splňoval požadavky doby minulé ani dnešní.

3.2.3 Postava muže jako veřejného činitele

Rod Potockých býval v dávných dobách vždy v čele obce, muži zastávali významné veřejné funkce a podíleli se na fungování celku, jak se Evičce svěruje Ambrož. „*dokavad měl každý v Čechách kraj svou hromadu, volívalo si naše okolí důvěrníka vždy jen z rodu našeho, což teprve přestalo, když padla česká země a s ní i*

⁶⁷ Světlá, 1968: 45

právo české. “⁶⁸ Je tedy patrné, že vůdčí schopnosti mají Potočtí v krvi, ani jeden z bratrů se však rodinného odkazu zprvu nechce zhostit. Ambrož z toho důvodu, že ztratil víru v dobro, uzavřel se do sebe a hleděl jen do minulosti. Štěpán pak z toho důvodu, že jakákoliv práce se přičí jeho líné nátuře, vyšší věci se mu protiví a nechce s nimi mít nic společného. Oba muži jsou ovšem, jak již bylo zmíněno výše, tvarováni Evičkou. Ta přemlouvá Ambrože i Štěpána, aby vystoupili ze zajetých zvyků a vydali se kupředu vstříc lepší budoucnosti. Oba muži se vlivu ženy nakonec podvolují, i když Ambrož působení Evičky podléhá jen na krátkou chvíli, pro Eviččiny ideály nakonec umírá. „...již věděl každý, že přišel ‚mrzout‘ Potockých bratrovi pomoci a že byl zaň ubit.“⁶⁹

Cíle Evičky si nakonec bere za vlastní Štěpán. Poté, co veřejné posty s výsměchem odmítal a svou ženu tím hluboce zraňoval, stává se předním mužem v obci, jak si to jeho žena vždy přála. Jak se zdá, je s novou rolí smířen, naplňuje ho, přesto se však nejedná čistě o jeho volbu. V pozadí za ním stále stojí Evička a křivda, které se na ní dopustil. O tom vypovídá následující citát, který předchází momentu, kdy je Štěpán zvolen do úřadu představeného. „*Tenkrátě tomu ovšem se nebránil, těšil se z toho tuze, ještě však více kvůli ženě než sobě kvůli, ted’ aspoň měla důkaz, že nejen umyt z přestupků svých u ní, nýbrž i u jiných.*“⁷⁰

Štěpán se však dlouho přednímu místu netěší, postavení mu tentokrát nepřekazí jeho vášnivá povaha, ale zloba druhých, kteří si nepřejí, aby byla obec inovativně spravována. Mocní se bojí toho, že ztratí vliv. Štěpán se vydává za bratrem, kterého dříve zapudil a u něhož nyní hledá pomoc, to vše činí opět především kvůli Evičce. „*Tato pouť se rovná té, kterou Evička za mnou k Mařičce podnikla, jen kvůli ní se ponižuji, sám za sebe nikdy bych neprosil.*“⁷¹ Ambrož nakonec přichází Štěpánovi na pomoc a umírá. Po smrti bratra odchází Štěpán z rodného domu a i s Evičkou se uchyluje do mlýna, kde se znovu stává hlavou obce. Evička tak až zpětně dostala to, co si od dětství vysnila, tedy reprezentativního muže, který by se zajímal o dobro ostatních a sloužil jim v jejich zájmu.

⁶⁸ Světlá, 1968: 226

⁶⁹ Světlá, 1968: 274

⁷⁰ Světlá, 1968: 259

⁷¹ Světlá, 1968: 266

Štěpán je jediným mužem v románu, který zastává nějakou veřejnou roli, byť tak jedná hlavně z popudu manželky. Ambrožovi jeho předčasná smrt ve veřejné činnosti brání, jeho skon je však s politikou spojen. Franík ani Mikeš nemají ambice prosadit se ve veřejné správě a nestojí za nimi ani žádná žena, která by je k tomu postrčila. Stejně jako oni nezaujímá žádnou veřejnou roli ani mlynář, který pro veřejné působení nemá dostatečnou gramotnost, motivaci ani původ, ze kterého by mohl vycházet. Přesto je jeho charitativní aktivita zřejmá, pomáhá chudým a ujímá se spolu s manželkou sirotka, jejich pomoc je konkrétní, individuální, lépe uchopitelné, ale také celku prospěšná.

4 *Frantina*

Posledním z trojice ještědských románů, kterým se ve své bakalářské práci zabývám, je román *Frantina* otištěný v roce 1870 v Hálkových *Květech*. Tento román není v přímé časové návaznosti na *Kříž u potoka*, mezi těmito dvěma díly napsala autorka v roce 1869 ještě *Kantůrčici* a v roce 1873 završila celý cyklus románem *Nemodlenec*. Ač tyto dva romány taktěž řadíme do tvorby Karolíny Světlé inspirované Podještědím, ve své bakalářské práci je z důvodů omezeného rozsahu nezmiňuji.

Frantina jakožto poslední mnou zvolený román symbolicky dovršuje autorčiny snahy v předešlých dílech. Karolína Světlá v něm zachází nejdál, román zobrazuje moderní, emancipovanou ženu, které se dostává uznání u mužských protějšků. Kniha také jako jediná zobrazuje ženu v roli vražedkyně. Vyhrocený děj románu nese prvky legendy i pohádky, čtenáři je zprostředkován skrze vyprávění starého muže, který hlavní hrdinku románu zažil ještě za jejího života a byl tak svědkem jejich mimořádných činů. Retrospektivní pohled je užit i v *Kříži u potoka*, tam je však skrze retrospektivu představen vždy jen vedlejší příběh a hlavní události, které se týkají Evičky a Štěpána, zažíváme jako přímí účastníci. Zajímavé je i pohádkové zakončení románu, ač jsou milenci Frantina a Apolín rozdělení, setkávají se symbolicky po smrti v tajemné jeskyni, která díky své zvláštní poloze a chladu zachovala tělo mrtvého muže po sedm let neporušené.

Román *Frantina* se stejně jako *Vesnický román* drží jedné hlavní dějové linie, není tak kompozičně složitý a roztržštěný jako *Kříž u potoka*. Zobrazení ženské nadřazenosti a mužské nedostatečnosti je stejné jako v předchozích dvou románech, netradiční je opět i vztah matky se synem. Na rozdíl od ostatních románů, nacházíme v tomto díle méně ženských postav než mužských. Frantina je nejvýraznější postavou románu, kromě ní se však v knize již další stejně významné ženy neobjevují. Důležité je zmínit jen Apolínovu matku a Barču, o obou se ale čtenář dozvídá jen kusé informace. Naopak tomu je v případě postav mužských. Hlavní mužská postava sice vstoupí do děje až později, ale kromě ní nacházíme ve *Frantině* ještě statkáře Kvapila a mladého Bartoloma, který vystupuje v roli personálního vypravěče a zprostředkovává příběh. Volbou vypravěče je román *Frantina* opět odlišný od dvou předchozích děl. O

podobnostech a odlišnostech všech tří románů se detailněji zmíním v následujících kapitolách.

4.1 Ženy románu *Frantina*

4.1.1 Postava ženy jako matky

Již v první kapitole vztahující se k románu *Frantina* vyvstává jasně rozdíl mezi dříve zmiňovanými ženskými hrdinkami a Frantinou. *Kříž u potoka* zobrazuje pro potřeby čtenářské obce Lidové knihovny Evičku jako tradiční, láskyplnou matku. V postavě Sylvie má autorka větší pole působnosti a hlavní hrdince pravé mateřství upírá, nechává ji ale, aby se stala alespoň matkou adoptivní. V případě Frantiny zachází Světlá nejdál. Nejenže se žena matkou nestává, ale po krátkém období, kdy po dítěti zatouží, ho již ani nechce. Touha po dítěti je u Frantiny spojena s hledáním vlastního životního cíle. Frantina dosud neví, co by od života chtěla, není svírána strachem o živobytí, a proto se může její mysl zaobírat vyššími, složitějšími věcmi, na které její okolí nemá čas. Myšlenka, že by pro ni dítě představovalo naplnění, je tradiční, přirozená, proto se k ní na čas uchyluje i revoluční Frantina. „...zda se mi pak, že se mi stýská po vlastním dítěti. Jsoutě chvíle, kde mi připadá, kdybych zaslechla dítě svoje zaplakat, je mohla popadnout do náruče, k prsoum přitisknout, uhýčkat, zulíbat, všecko prázdné ve mně by se zacelilo, všecka tíseň se mne by spadla – tenkrát snad že by se mi odlehčilo navždy.“⁷² Frantina ale myšlenku na dítě po promluvě s Bartolomějem opouští. To on jako první vysloví pravdu, kterou si žena nechce připustit – „Jste mezi námi, hospodyně naše, tak sama, jako nahoře u vašeho strýce na Čihadníku mezi stromy a skalami, a tahle samota – ta, ta je, co vás trápí.“⁷³

Frantina se matkou v prvním manželství nestává z důvodů manželova chabého zdravotního stavu, zda by se matkou stala ve svazku s Apolínem, můžeme jen odhadovat, román nám na tuto otázku odpověď nedává. Frantina ani Apolín, když mluví o společné budoucnosti, téma dítěte nezmiňují. Ze zdravotního hlediska však autorka nenaznačuje žádné překážky, které by novému páru mohly v počnutí potomka bránit. Zda o potomstvo oba dva stojí, je již otázka jiná. Co se týče Frantiny, je patrné, že

⁷² Světlá, 1971: 48–49

⁷³ Světlá, 1971: 49

životní naplnění hledá jinde než tradiční ženy. Smysl vidí v práci pro obec, v zastávání vedoucí funkce a v času stráveném s milovaným Apolínem.

Ač se v tomto románu hlavní hrdinka matkou nestává, je zde jiná žena, která představuje opět velmi netradiční naplnění mateřské role. Je jí Apolínova matka, o které se sice dozvídáme jen na několika stranách románu, je ale natolik zajímavá, že považují za nutné ji v této kapitole alespoň krátce zmínit. Tato žena ve svém chování k Apolínovi odpovídá vzoru, který autorka užila již ve *Vesnickém románu* ve vztahu Jírovcové a Antoše. Obě ženy hrají zásadní role v životech svých synů, obě jimi manipulují a nutí je vykonávat svou vůli, obě také zničí svým synům vztah s milovanou ženou. Zásadní rozdíl je však v tom, že Jírovcová, ač podle dnešního čtenáře nejedná vždy správně, myslí při svých činech vždy na synovo dobro. Oproti tomu Apolínova matka používá svého syna jako nástroj pomsty, nevádí jí, že z něj dělá vraha a loupežníka, že ho nutí žít život v nenávisti. Jedinou obhajobou jejího zacházení se synem je prožitá hrůza. Přišla totiž o muže, který byl lidmi, které hájil, obětován. Její msta má psychologický podtext, je dobře logicky zdůvodněna, což ji ale neospravedlňuje. Stejně jako Jírovcová vyhrožuje i Apolínova matka synovi otcovou památkou, nutí ho přísahat, má ho ve své moci. „*Musil matce syn ten přísahat, že otce pomstí a tak s lidmi že nakládat bude, jak oni nakládali s ním, že jim nedá ve dne v noci pokoje, štváti že je bude a o spánek okrádat, ni jmění jejich, ni života šetřiti že nebude a za radost jedinou... největší že si zvolí, ušlyší-li, kterak si nařikají, kvílí, o pomoc a smilování žebrají a pláčou, jak marně plakal, prosil a hořekoval otec jeho...*“⁷⁴ Z činů staré ženy je patrné, že k synovi nechová láskyplné city, jejich vztah je narušen matčinou potřebou pomsty. To, že syna nemá ráda se projevuje nejvíce ve chvíli, kdy odmítá nadále plnit její přání, její reakce je nenávistná, syna zatracuje, zříká se ho. „*Jdi, jdi! Co nejdříve odtud se zdvihni, již nejsi synem mým.*“⁷⁵

Na rozdíl od Antoše se Apolín po matčině projevu nesouhlasu nenavrací znovu pod její nadvládu, je silnější, i přes matčino odmítnutí si volí vlastní životní cestu, byť to znamená, že tím matku ztrácí. Na řeči Apolína vidíme i jeho argumentační schopnosti, kterými se od Antoše též liší. „*Nejsem dítětem jen, o němž rodiče se*

⁷⁴ Světlá, 1971: 83–84

⁷⁵ Světlá, 1971: 104

domnívají, že jest částkou jejich těla a povinno jim sloužiti do smrti jako ruka či noha jejich; jsem také sám o sobě člověkem a jako člověk chci ode dneška žít. “⁷⁶

V románu *Frantina* čtenář nejenže nenalézá vzor dobré matky, ale autorka mu představuje jen ryze negativní naplnění mateřské role. Matka se v tomto románu stává spolupachatelem na vraždách a loupežích, je svůdcem vlastního syna. Současně se zobrazením do krajnosti vyhroceného vztahu matky se synem vyslovuje Karolína Světlá revoluční myšlenku, zda je dítě podmínkou pro naplněný život, nebo zda se jedná jen o společenskou konvenci. Zachází tak dále než ve *Vesnickém románu* i v *Kříži u potoka*, kde sice byly ženy bezdětné, nebo takové, které o mateřství nestály a stavěly se k němu odmítavě, ale stále to byly ženy pro lidového čtenáře snadněji představitelné, sice špatné (bezdětná svůdnice Mařička, krkavčí matka rychtářka), ovšem stále tradiční.

4.1.2 Postava ženy jako partnerky a hospodyně

Frantina vstupuje stejně jako rychtářka a mlynářka do vztahu se dvěma odlišnými muži. V prvním manželství s Kvapilem figuruje Frantina jako ošetřovatelka, pečuje o nemocného muže, krátí mu volný čas, baví ho. Zastává stejnou roli jako mlynářka v *Kříži u potoka*, která též pečuje o zesláblého mlynáře, jejich vztah je však oproti manželství u Kvapilů vyrovnanější. Stavem Kvapila je způsobeno, že vztah Frantiny k němu je v lecčems mateřský. Nelze zde mluvit o rovnoprávném partnerství, Frantina Kvapila ve všem převyšuje. Je fyzicky zdatná, krásná, mladá, oplývá výjimečným rozumem i rozličnými talenty, které v kontrastu s nemohoucím ještě více vynikají. „*Nakládala s ním žena jako nejlaskavější, nejopatrnější máti se svým dítětem.*“⁷⁷ Přestože když Kvapil Frantinu našel u cesty a ujal se jí, vystupoval v role zachránce, jejich role se rychle obrací, a ač je Kvapil ten, kdo je na statku doma, vládne v něm Frantina a on je na ní závislý.

První manželství je také doba, kdy Frantině dochází, jak moc jí schází rovnocenný partner. Nevyváženosti manželství si je vědomo i okolí a po smrti Kvapila tento fakt hojně připomíná, když se Frantina nechce znovu provdat. „*Nemohli prý věřit, že by pro muže chorého, dětinského, zakrnělého, jenž spíše byl jejím chovancem než*

⁷⁶ Světlá, 1971: 102

⁷⁷ Světlá, 1971: 25

manželem, tak hlubokou v sobě měla truchlivost, že by pro ztrátu jeho celý svět ji omrzelo.“⁷⁸ Ač je Frantina na svou dobu zcela emancipovanou ženou, která je finančně zabezpečena a zastává i mužský úřad, mají lidé přesto stále potřebu spojovat ji s mužem. Nemohou se smířit s tím, že by mohla dále žít sama a nezávisle, doba její rozhodnutí podruhé se neprovdát neakceptuje.

Druhý partner Frantiny vstupuje na scénu nejprve skrze vyprávění Frantiny, kdy žena s láskou vzpomíná na přítele z dětství. Dětská láska se ale vrací v pozměněné podobě a dramatických kulisách – „*Ale sotva vstoupil pan Apolín do sadu a hospodyně zočil, kterak stojí před třešní, obě ruce na srdci, bledá a krásná, jako když měsíc nejjasnější vychází, tož zastavil jedním rázem hrdé svoje kroky, ruce mu sklesly se zlatých řetězů, líc mu také zbledly, úsměv vymizel z jeho tváře, celá jeho podoba jako zázrakem se proměnila, z muže zpupného plachý se stal mladík.*“⁷⁹ Ihned po shledání následuje intenzivní reakce u obou postav, akcentována je přitom až nadpozemská krása Frantiny a v náznacích je ukázáno, že s Apolínem není vše v pořádku, zmínka o jeho zlatých špercích a panském kroku není náhodná. Apolín reaguje na Frantinu podobně jako sebevědomý Štěpán na Evičku, z obou mizí hrdost, stávají se plachými a přístupnými.

Když do Frantinina života vstupuje Apolín, zdá se, že žena konečně objevila muže, který by jí byl roven, tento pocit však trvá jen krátce. Apolín nedostačuje Frantině co do morálky, je to loupežník a vrah. Frantina zpočátku lásce k Apolínovi zcela propadá, zapomíná na vše okolo. Její reakci hodnotí nelibě Bartolom, kterému leží na srdci nebeská spása Frantiny. Selka však nespátřuje štěstí v posmrtném životě, jako pohanka na něj nejspíš ani nevěří, místo toho si užívá radosti, které se jí naskytly na tomto světě. „*Vyčetl jsem z jejího poblouzněného pohledu, málo již že se o nebe starat bude: láska, ku které dnes tak náruživě se znala, žeť nebem jejím ... on, že bude jejím bohem a věčností.*“⁸⁰ Nedostatečná zbožnost je jedna z věcí, které by Frantině dobový čtenář oproti tomu dnešními vytkl.

⁷⁸ Světlá, 1971: 57

⁷⁹ Světlá, 1971: 71

⁸⁰ Světlá, 1971: 73

Frantina se pod Apolínovým vlivem výrazně mění, stává se z ní obyčejná, láskou poblázněná žena, veškerá emancipace od ní odstupuje, veřejné záležitosti ji přestávají zajímat, všímá si jen svého mužského protějšku. Stejnou situaci vidíme i u Evičky, tam ale její obrat od veřejné činnosti nezpůsobil muž, ale čerstvě narozené dítě.

Ač je láska Frantiny k Apolínovi velká, má své hranice a není větší než ženiny morální zásady. Zajímavé je, že až doposud byla o morálce řeč především v souvislosti s Jírovcovou a Evičkou, tedy vzhledem k pravým křesťankám. Zde ale nacházíme silnou vůli konat věci správně i u ženy, která se tradiční představě dobré křesťanky vymyká. Zásady vedou dokonce Frantinu ještě dále než Evičku a Jírovcovou, dopouští se pro ně vraždy. *„cítla jsem, že se podrobuje mému orteli, že ho má za spravedlivý; vždyť tolikrát pravil, že jeho život zcela mým, mně jedině ho chtěl teď věnovat, jen pro mne a kvůli mně žít – vzala jsem si jen co mého...“*⁸¹ I to, že Frantina nevěří v boha, jí umožňuje vzít výkonnou moc do vlastních rukou, pravomocí jsou jí Apolínova předchozí slova a vědomí její morální nadřazenosti. Přestože se pro svůj čin vědomě rozhodla, po celý život se s ním však není schopna smířit. Vnitřní boj, který svádí potom, co Apolína zabila, jí ubírá na kráse a přidává jí roky. Konec jejího života je ve znamení čekání na smrt a snahy napravit hříchy svého milého, které jsou částečně i jejími, neboť se za něj cítí být zodpovědná.

O událostech spojených s Apolínovou smrtí Frantina nikomu neřekla, nemohla tak ani ulevit svému svědomí, o všem spravuje teprve Bartoloma, ale až po sedmi letech, kdy se blíží její vlastní smrt. Symbolické užití čísla sedm je spojeno i s posledním odpočinkem Frantiny, který se také nese ve znamení pohádky a zázraku. Frantina uložila mrtvého Apolína do jeskyně, ve které si jako děti hrály, která byla jejich tajným útočištěm, soukromým světem, kam nikdo jiný neměl právo vstupovat. V tomto prostředí je Apolínovo tělo po sedm let zachováno bez známek rozkladu, vypadá, jako by jen spal, a Frantina se ukládá vedle něj. Až po smrti se tak konečně shledávají, ač konec není šťastný, je alespoň smírný. *„Spějí tam tiše a sladce, jak si oba přáli, po života toho krátkých slastech a dlouhých strastech ... nechť je oba milostivě*

⁸¹ Světlá, 1971: 128

soudí bůh.“⁸² Posledním výrokem o božím soudu se Bartolom vzdává hodnocení této situace, Frantiny si váží, a i když s některými jejími činy nesouhlasí, respektuje je.

Netradiční nejsou jen partnerství, která Frantina uzavírá, ale i způsob, jakým vede hospodářství. Její chování nese mnohé mužské prvky, selka vše pozoruje a následně vydává rozkazy, sama se do práce příliš nezapojuje. „*Založenýma rukama ve vsi jen tichosti hory převalovala. Zařizovala, měnila, poroučela, aniž hrubě o tom jsme věděli, že tak činí.*“⁸³ Nelze říci, že by byla Frantina líná, její práce je ale především myšlenková, fyzickou námahu nechává na chase. Tradiční pracovitost, kterou se vyznačuje Sylva, Jírovcová nebo Evička, Frantině chybí.

Frantina postrádá také střídmost, šetrnost, kterou nacházíme u Evičky i Jírovcové. S oběma ženami selku také pojí výjimečná krása, představitelky předchozích románů svůj vzhled však neumocňují bohatými šaty a šperky, jak tomu činí Frantina. „*Nenosila selka naše šněrovačky leč růžové a přes ně mívala připnutou okolo života zlatou prýmu, sukně měla na sobě vždy bílé ‚rouškové‘ a uzdůli přišitou také zlatou prýmu. Okolo plachetek měla také všude zlaté krajky a vínek i na všední den dobrými granáty a dracounem vyšívány. Na svátečním měla jeden drahá kámen vedle druhého...*“⁸⁴ O drahých kamenech a zlatém vyšívání není řeč ani v popisu ošacení rychtářky, která se po sňatku s Antošem nebrání utrácet nemalé částky za oblečení. Frantina není štedrá jen vůči své osobě, dárky dopřává i čeledi. „*Co kupovaly jiné selky pro svoje syny a dcery, to ona pro svou čeled.*“⁸⁵ Její chování ovšem není nezištné, za dárky a přátelské chování si kupuje věrnost své čeládky. Frantina je vlastně do jisté míry stejně zkušená manipulátorka jako Jírovcová, její vliv však není omezen jen na jednu osobu, působí na všechny, kdo jsou v její blízkosti a které si přeje získat.

Frantina také jako jediná kladná postava nahlas přiznává k tomu, že je ráda za svou krásu a že touží po bohatství. „*Přála jsem si vždy býti bohatou, a to jen kvůli tomu, že to musí být tuze hezká, snad nejhezčí na světě věc, muže-li člověk hodně toho řídit, rozdávat jiným a všecko, na co koukne, i samu sebe okrašlovat. ... V hojnosti chodí na člověka samé jen veselé a pěkné myšlenky. Musím se za to poděkovat své kráse; ta*

⁸² Světlá, 1971: 131

⁸³ Světlá, 1971: 25

⁸⁴ Světlá, 1971: 29

⁸⁵ Světlá, 1971: 27

jedině k tomu mně dopomohla, že jsem, kde mne vidíš.“⁸⁶ V poslední větě zaznívá přímý rozpor mezi Frantinou a zbožnou Jírovcovou, která právě svoji krásu jako prostředek k dobrému sňatku odmítla. Rozdíl je viditelný i mezi učenou Evičkou, kterou chtěl Štěpán právě jen na její libý vzhled redukovat. Frantina ale bere vše, co jí bylo dáno, jako prostředek k dosažení cíle. Racionalita jí umožňuje pochopit, že bohatství jde ruku v ruce s mocí, pokud tedy chce věci aktivně utvářet, musí obojím disponovat. Její výroky ospravedlňuje fakt, že mocná a bohatá chce být proto, aby mohla pomáhat druhým, světské cíle jsou u Frantiny spojeny s vyšším zájmem. Od tradiční, skromné hrdinky, která v pokoře vyznává boha a vystačí si se životem v chudobě, se ale výrazně liší.

Co dále Frantině kazí obrázek vzorné ženy, je její neznámý původ. Ten, o kterém se nevědělo, odkud pochází, byl podezřelý, automaticky se očekávalo, že za sebou skrývá pochybnou minulost. Kvapil ani Frantina se o tom, odkud přišla, nezmiňovali, přesto ale kolovaly řeči o tom, že je Frantina neznabožka a pohanka. Nedůvěru vzbuzovaly i její uhrančivé oči a výjimečná krása *„Plápolaly jí pod černými řasami jako dva nejjasnější paprsky ranního sluníčka; člověk dlouho nevydržel do nich se dívat, hned se mu dělaly z jich záře mžitky před očima.*“⁸⁷

Jaký člověk je, se nejlépe pozná podle plodů jeho práce, a tak i lidé zpočátku plní nedůvěry, začali mít Frantinu v oblibě – *„Již do roka u nás všecko jiné a do tří let jsme seděli ve dvoře jako v nějakém hradě.*“⁸⁸ nebo *„Dokázala ale naše hospodyně ještě větší zázrak, že totiž naše čeládka na svoje noční hejření dočista zapomněla.*“⁸⁹ Vztah Frantiny s nepřátelskou čeládkou se od základů proměnil, šla jim příkladem a chytrými kroky si je dokázala získat. Frantina působila jako magnet, stahovala k sobě ostatní, každý vyhledával její blízkost. Frantina je také první postavou v románech, která je schopna přátelského vztahu. Jejím partnerem v tomto smyslu je vypravěč příběhu, čeledín Bartolom. Zobrazení přátelství mezi mužem a ženou není ale pro dobovou literaturu typické, pokud autorky zobrazovaly přátelství mezi pohlavími, vedlo většinou k pozdějšímu sňatku, jinak se držely především zobrazování dívčího přátelství.

⁸⁶ Světlá, 1971: 31

⁸⁷ Světlá, 1971: 24

⁸⁸ Světlá, 1971: 26

⁸⁹ Světlá, 1971: 27

Vztah Frantiny a Bartoloma je stejně jako partnerství Frantiny s Kvapilem a Apolínem nevyrovnané. Bartolom nedosahuje selce intelektuálně, vše mu dochází později než jí, je omezen naučenými křesťanskými dogmaty, která se snaží Frantině předat. Chce ze selky vychovat správnou křesťanku, ale jeho výsledky jsou sporadické. Panteismus, pohanství Frantiny, které má původ v jejím netradičním dětství, kdy byla vychovávána svéhlavým strýcem uprostřed lesů, je v ní hluboce zakořeněné. „*Již drahně let si lidé naši o tom povídali, že bydlí na vrchu, kdež posud říkáme ‚Na Čihadníku‘ ptáčník, jenž prý nejen že je samotář a divoch, ale zajisté i neznaboh veliký.*“⁹⁰

Bartoloma vyvádí z míry také krása Frantiny, se kterou se zpočátku nemůže vyrovnat, selce se proto nejprve vyhýbá, i když je jí oslněn, dokáže jí ale postupem času porozumět. To on často jako první vysloví, co Frantinu trápí, je velmi empatický, což je vlastnost, kterou nacházíme spíše u ženských hrdinek. Jeho žena Barča naopak jednání Frantiny nechápe, nemá selku v lásce. Právě názor na Frantinu je věcí, ve které se muži a ženy rozcházejí. Z žen jistě mluví závist, Frantina byla všude středem pozornosti, byla muži chválena a obdivována. „*Jen ženštiny jí nikdy jak se patří nepřály; chválily-li ji, tož jen tak činily ústy a před mužskými. Mezi sebou ji jinak nepojmenovaly než jako bába naše, čarodějnice jí říkaly a při svém zůstávaly.*“⁹¹ Ženské shluky jsou obecně ve všech zde rozebíraných románech zobrazovány negativněji než skupiny mužské. Ženy vystupují jako závistivé klevetnice, zatímco muži jsou přející a soudržní.

Celá tato kapitola, jakožto i nadcházející kapitoly týkající se ženských postav, je věnována titulní postavě románu. Frantina je ale natolik zajímavou a netradiční postavou, že sama o sobě poskytuje dostatečné téma na rozbor. Její netradičnost, která spočívá především ve výchově založené na pozorování a vlastní zkušenosti, se projevuje ve všech rolích, které zastává. Spíše než hospodyně je Frantina řídicím pracovníkem, spíše než manželkou je nejprve samaritánkou, poté milenkou a nakonec vražedkyní. Její činy jsou vedeny dobrým úmyslem, i přesto je mezi nimi však zastoupena vražda. Emancipovaná Frantina, která nezapadá do klasických měřítek, v tradiční společnosti nenachází štěstí.

⁹⁰ Světlá, 1971: 22

⁹¹ Světlá, 1971: 28

Postavou, kterou lze označit za protiklad Frantiny, je manželka Bartoloma, Barča. Ta je tradiční ženou, dobrou křesťankou, pilnou hospodyní a pod záštitou tradice nachází štěstí i lásku. Je to na rozdíl od Frantiny slabá žena, která hledá bezpečí v náručí muže. Je zmiňovaná až v druhé části románu a představuje zrcadlový odraz k titulní postavě Frantiny.

4.1.3 Postava ženy jako veřejného činitele

Frantina zprvu v roli veřejného činitele vystupuje neoficiálně, zastává povinnosti rychtáře místo svého manžela. „*Žádal-li si kdo čeho na rychtáři, obracel se jen k ní a ona to předložila pánům namísto jeho.*“⁹² Po smrti Kvapila se ale stane nečekaná věc, rychtářství je oficiálně složeno do rukou Frantiny. To je významný rozdíl mezi Frantinou a Evičkou, která se nikdy nedostane ze Štěpánova stínu, je třeba ale přiznat, že o to ani nestojí, nemá takové ambice jako Frantina. „*Selka zabrala se do svého nového úřadu, který ovšem již delší čas na zapřenou zastávala, s takovou horlivostí, že snad neměla ve dne v noci jiného pomyslení, než jak by vše nejlépe zavedla.*“⁹³ Rychtářství se pro Frantinu stalo náplní veškerého času, zpočátku jí nahradilo chybějící partnerský vztah i absenci potomka. Dnešní čtenář může ve Frantině spatřovat předobraz ženy – kariéristky.

Po shledání s Apolínem ale Frantina o veřejné záležitosti na čas ztrácí zájem, soukromé vztahy jí tak evidentně chyběly, rychtářství nestačilo k tomu, aby naplnilo její život. Její odklon od problémů lidu nese nelibě Bartolom, který k Frantině vzhlížel a její proměnu nemůže přijmout, cítí se podveden. „*Nechtěla již býti lidu přítelkou, pryč od něho toužila, jako břemeno obtížné jeho důvěru odhodila.*“⁹⁴ Zájem Frantiny o dobro druhých ale nezmizel, v okamžiku, když vidí bezpráví, tento zájem opět nalézá. „*Ó neumřela v ní útrpnost k lidu, usnula v ní jen na krátký čas ukořelená láskou.*“⁹⁵ Veřejně prospěšné činnosti je Frantina oddána i po smrti Apolína, kdy mezi poškozené rozděluje jeho nakradené bohatství. Tady jde ale spíše o pokání než o filantropii.

⁹² Světlá, 1971: 29

⁹³ Světlá, 1971: 55

⁹⁴ Světlá, 1971: 76

⁹⁵ Světlá, 1971: 93

V tom, jak naplňuje Frantina rychtářskou roli, vidíme mnohé rysy schopného válečníka. Frantina je odvážná, ochotná riskovat své pohodlí a bezpečnost pro prospěch druhých. Ve svém boji, kdy chrání práva většiny a staví se proti vrchnosti, využívá moc slova. Frantina je vynikající řečnice a vypravěčka, její rétorické schopnosti jí pomáhají získat si oblibu a důvěru lidí. Karolína Světlá tak nepřímě říká, že ke správě obecních záležitostí není třeba hrubá síla, ale především rozum a schopnost přesvědčit druhé, důraz na řešení věcí dohodou, mírovou cestou, je zřetelný. Vidět ho můžeme i v *Kříži u potoka*, kde je zobrazena zbytečná smrt nevinného Ambrože pro dobro celku. Rétorické schopnosti nevyužívá selka jen v rámci svého veřejného působení, ale i v domácím prostředí za účelem pobavení. „*Začala-li selka mezi večeri se svými pohádkami, tož se nám nikomu ze sednice nechtělo, ‚mrnkali‘ jsme se s jídlem tak dlouho, jak jen to šlo, abychom ji mohli o chvílenku déle poslouchat.*“⁹⁶

Dobře zastávat veřejnou funkci umožňuje Frantině i dříve zmiňovaná racionalita, schopnost rychlého úsudku a nekonvenčnost, která jí pomáhá nacházet řešení tam, kde by ho ostatní nehledali. Frantina se ale kromě racionality pyšní i dalšími mužskými rysy, mezi něž patří například touha po cestování. „*Ty daleké cesty odjakživa mne vábívají...*“⁹⁷ nebo potřeba poznání, náboženská dogmata a tradované předsudky odmítá. „*Cizí moudrost nikdy za svou nepřijímej, nevěř, o čem se nepřesvědčíš.*“⁹⁸

Frantina je svou povahou určena pro vůdčí role, na postavách tohoto románu je ukázáno, že vlastnosti, které byly tradičně rozdělovány podle pohlaví, nelze takto jednoznačně rozškaltkovat. Frantina má oproti statkáři Kvapilovi i oproti Bartolomovi více mužských vlastností, oni nesou naopak mnohé atributy ženské. Nekonvenčnost Frantiny se rozvinula na pozadí její odlišné výchovy, román tak upozorňuje na to, že mnohé vzorce chování nejsou vrozené, ale lidé je získávají výchovou a nápodobou. Frantinu tak můžeme chápat jako vyvrcholení řetězce postav, který začíná u Sylvy a pokračuje Evičkou. Má rysy obou z nich a k tomu ještě nějaké navíc. Jedná se o ženu moderní doby, která je paradoxně umístěna v románu, který jako jediný zobrazuje 18.

⁹⁶ Světlá, 1971: 28

⁹⁷ Světlá, 1971: 32

⁹⁸ Světlá, 1971: 35

století. *Vesnický román* i *Kříž u potoka* totiž vyprávějí až o století následujícím.

4.2 Muži románu *Frantina*

Druhá polovina rozboru, týkající se mužských postav tohoto románu je opět tenčí než předchozí část, týkající se postav ženských. Frantina jakožto postava titulní si pro sebe zabírá nejvíce prostoru a z žen, které autorka ve třech zde rozebíraných románech zobrazila, je dle mého názoru nejzajímavější. Muži, kteří v románu vystupují, jsou do jednoho v přímém vztahu k ní, žádný z nich není od jejího vlivu oproštěn.

4.2.1 Postava muže jako otce

Tato kapitola zůstává v románu *Frantina* zcela neobsazena, žádná z hlavních mužských postav se nestává otcem. Výjimkou je vypravěč příběhu Bartolom, jeho otcovství však není pro tento rozbor důležité, uskutečňuje se v jinou dobu než zde rozebírané události, na které Bartolom pouze vzpomíná.

Kapitola zůstává prázdná z důvodu podstaty hlavní hrdinky, ta se matkou nestává, proto se logicky nestávají otcí ani její partneři. Absence otcovské a mateřské role znamená i chybějící postavu dítěte v tomto románu. To je další důkaz pro tvrzení, že pro Karolínu Světlou nejsou dětské postavy příliš důležité, v románech slouží především k tomu, aby na nich bylo něco zobrazeno, tvoří kulisy a pozadí, nebo představují zdůvodnění, proč daná postava jedná tak, jak jedná, nejsou však autonomní.

4.2.2 Postava muže jako partnera a hospodáře

V této kapitole se budu věnovat především dvěma mužským postavám, a to statkáři Kvapilovi a loupežníkovi Apolínovi. Oba se na čas stávají partnery Frantiny, ale v roli hospodáře vystupuje jen prvně jmenovaný z nich.

Kvapil získává Frantinu náhodou, potkává ji ve chvíli, kdy vedle sebe nemá žádnou konkurenci. Dohromady s dívkou ho nepřímo svedla jeho matka, která jako velká křesťanka uprosila syna, aby i po její smrti vykonával pravidelné poutě. V románu tak vystupují hned dva muži, kteří jsou nápadně podobní svým vztahem k matce,

Antošovi z *Vesnického románu*. Vliv matky na statkáře je patrný i z následujících ukázek. „*Chodíval hospodář náš rok co rok na pouť do Vambeřic. Nedal se z toho nikdy zvrátit, ač si cestou tak dlouhou – pouť ta vždy vyměřena na dvě neděle – pokaždé velice na zdraví uškodil. Odležel ji pak kolik neděl. Nechtěl ale pouti slevit kvůli památce nebožky matky, tuze nábožné to osoby.*“⁹⁹ nebo „*Nehleděl si náš hospodář jinak pořádku, ale v této jediné věci musil být přísně zachován; i spravoval se navlas podle toho, kterak to nebožka jeho matka ve dvoře zavedla.*“¹⁰⁰ Matka má na syna velký vliv i po své smrti, nadále na něj působí svým odkazem a sliby, kterými ho ještě zaživa svázala a od kterých se syn ani po matčině smrti není schopen oprostit, přestože mu fyzicky škodí. Kvapil je povahou po matce, po zhýralém otci vlastnosti nezdědil. Kvapil je první mužská postava, která ač měla za vzor špatného otce a dobrou matku, přidržela se ženského vzoru. Opakem je Štěpán Potockých, který se ve všem podobá otci.

Ke Frantině se Kvapil chová dobře, nevádí mu její nemajetnost ani pochybný původ, rád by ji zahrnul veškerým bohatstvím, co má, pyšní se s ní a váží si jí, vzhlíží k ní. Je na ní ale až nezdravě závislý, přichylnost k matce vystřídalá ta k Frantině. „*Nedivil jsem se ani dost málo, že vydržel celé půldne na ni se dívat, ani že jak vstoupí do kostela, nikdo již pro jinou ženskou tam oči neměl kromě pro ni.*“¹⁰¹

V partnerství není Kvapil kvůli své tělesné slabosti schopen naplnit roli plnohodnotného partnera, nestává se otcem, současně nestačí tempu své ženy ani intelektuálně. Manželka je mu ve všech bodech nadřazena. Fyzická slabost a mírná povaha brání Kvapilovi i v jeho roli hospodáře, nedokáže si zjednat respekt u své čeládky, a tak je mu majetek před jeho očima postupně rozkrádán. „*Ač byl hospodář náš boháč vykřičený, přece si zloději nikdy příliš u nás nepopadli; a to proto, že měl zloděje v domě svém den co den, čeládku to nevěrnou, dobrotou jeho zkaženou.*“¹⁰² V ukázce je naznačeno, že Kvapilova dobrota byla až chorobná, jeho mírnost neznala mezí. Proti hrabivé čeledi musela zakročit až Frantina, nejenom ve věcech rychtářství tak zastávala roli, která měla tradičně náležet jejímu muži.

⁹⁹ Světlá, 1971: 15

¹⁰⁰ Světlá, 1971: 23

¹⁰¹ Světlá, 1971: 29

¹⁰² Světlá, 1971: 12

Kvapil je obecně na muže fyzicky i duševně slabý, chybí mu ráznost, rozhodnost a mužská energie, čtenář u něj postrádá stejné vlastnosti, které chybí i Antošovi. Naopak ženských rysů, jakými jsou křehkost, mírnost, laskavost a silná víra v boha, u statkáře nacházíme hojně, silně u něj převládají nad těmi mužskými. To je další z důvodů, proč má Frantina ve všech záležitostech volné pole působení, o mužské pozice nemusí s nikým soupeřit, jelikož jsou dosud vlastně neobsazené.

Opakem Kvapila je postava Apolína, která se maskulinními rysy jen hemží. Je to muž, který si svým oděvem a vystupováním buduje auru výjimečnosti a tajemna. Apolín a Kvapil stojí v kontrastu, jeden věřící, druhý víru ztratil, jeden se nechává okrádat a druhý sám okrádá, jeden by nezabil a druhý tak činí dennodenně. Apolín v sobě nese výsměch, vysmívá se lidem, mezi kterými ve dne chodí a v noci je okrádá. Schovává se pod maskou loupežníka a beztrestně uniká spravedlnosti až do chvíle, kdy na sebe vezme nečekanou podobu jeho milé Frantiny. Ke své nastávající ženě se Apolín chová jinak než k ostatním lidem, na které stejně jako jeho matka zanevřel, potom co zradili jeho otce a přivodili mu smrt. Frantina v něm ale vyvolává vzpomínku na časy dětství, kdy bylo vše v pořádku, a ač se léta neviděli, mají v sebe navzájem důvěru. Frantina si neuvědomuje, jak moc se Apolín změnil, nevšímá si náznaků, které říkají, co se z něj stalo. Její láska je slepá, v ničem se nepodobá citu, který Frantina chovala k prvnímu muži. „*O nich se mohlo ve vši pravdě říci, co v starých písních o dávných milencích vypravují, že jediné v nich jen bylo srdce a jediná jen duše jejich tělo oživovala, že jiné neměli myšlenky než jen o sobě.*“¹⁰³

Ač je Apolín loupežník a vrah, je jeho postava polidšťována, čtenáři se nejeví jako čistě zlý člověk. Přesto je to ale muž, který je ochoten založit nový život s Frantinou na lži. Apolín si je vědom svých prohřešků, ale až potom, co mu je Frantina nepřímou vyčte, až pak se v něm probouzí svědomí a rozhodne se s loupežnickou kariérou skončit. „*Nemůžeme-li si tedy od pánů pomoci, kéž bychom se aspoň zprostili těch zlodějů! Kdo by tak mohl toho jejich hejtmana vypátrat! Nemohu ublížit mravenci, ale tomu člověku bych nedala žádného rozhrěšení!*“¹⁰⁴ Apolín si je vědom toho, že kdyby Frantina znala pravdu, odmítla by ho, a strach z toho, že by milovanou osobu

¹⁰³ Světlá, 1971: 78

¹⁰⁴ Světlá, 1971: 32

znovu ztratil, ho nutí lhát. Změnit se chce kvůli Frantině, stejně jako u Štěpána, je i u Apolína motivem k napravení žena. „*Jen pro ni jediné, jen pro ni chtěl bych teď býti tak čistý jako slunce samo, jen kvůli ní a jediné jen kvůli ní, že ji to těšit bude, stanu se spravedlivým, šlechetným, obětavým, takovým, aby mohla býti na mne přede všemi lidmi hrda.*“¹⁰⁵ Kvůli Frantině se úspěšně vzepře matce, jako loupežník konal z cizí vůle, byl pouze vedenou loutkou. Společný život s Frantinou chce Apolín začít někde daleko, chce utéct od své minulosti, od rizika prozrazení, od špatných vzpomínek.

Apolín v románu jako hospodář vyobrazen není, jeho práce nemá s poctivostí nic společného, jeho řemeslo je nečestné. Jako hejtman loupežníků je pánem, panuje stejně jako jeho milá, ale nad rozličnou chasou a s očekáváním naprosto odlišných výsledků. Zatímco Frantina koná sociálně prospěšnou práci, Apolín jako loupežník jedná proti dobru většiny. Svými snahami tak jdou tito dva proti sobě. Frantina dává bandity naroveň s pány, všichni sledují jen svůj prospěch, vládnou a okrádají prostý lid, jehož je zastánkyní.

Poslední mužskou postavou, která stojí za zmínku, je Bartolom, který se nachází ve svazku s Barčou, dívkou, která Frantině nepřímě překazila štěstí. Svazek Bartoloma a Báry je tradiční, Bartolom je trochu ustrašený, hluboce věřící muž, který je pracovitý a věrný svým pánům. Přestože zprvu vlastní hospodářství nemá, pracuje s velkým úsilím i na cizím statku, kde je čeládkou utiskován, protože nelibě nese její pochybné mravy a lenost. Bartolom není příliš inovativní ani odvážný, následuje ale Frantinu i do nebezpečných situací, jeho loajalita ho k tomu vede. Často je také jako muž netypicky vyobrazen v pláči, to si může dovolit jen díky tomu, že je dosud mladý, a ve stáří se k těmto okamžikům nostalgicky vrací, pláč je projevem jeho citlivosti. „*Plakal jsem na seně až do svítání, jednak lítostí, jednak radostí.*“¹⁰⁶

Bartolom je oficiálně čeledníkem na statku u Kvapilů, Frantina si ho jako přítele vybrala proto, že pro svou inteligenci dobře odhaduje lidské povahy a vytušila jeho dobrotu. Bartolom se časem stává jejím důvěrníkem, vedou dlouhé debaty, oba se snaží získat toho druhého pro svou pravdu, oba neúspěšně. Ač jsou především z důvodů výchovy velmi odlišní, nachází společnou řeč. Bartolom vystupuje chvílemi až jako

¹⁰⁵ Světlá, 1971: 104

¹⁰⁶ Světlá, 1971: 24

psycholog, kdy analyzuje myšlenkové pochody své paní. Frantina jeho závěry často nedokáže přijmout, a z dosahu Bartoloma se proto stahuje, což si chlapec při své povaze velmi vyčítá. Poslední klín mezi ně zarazí Barča, která ač za nic nemůže, stojí na černém seznamu Frantiny. Mezi oběma ženami vznikne časem nepřátelství, i přesto, že zprvu si byly sympatické, Barča k selce vzhlížela a Frantina cítila k osamělému sirotkovi ochranné sklony, přesto nemohou najít společnou řeč.

Bartolom a Frantina se přestanou stýkat, zraněná žena kolem sebe připomínku svého neštěstí nesnese. Jejich rozloučení je strohé. „... *na veselku mne nezvi ani nikdy si na mně nežádej, abych se k tvým dětem za kmotru postavila, budeš-li nějaké mít.*“¹⁰⁷ Přesto mezi nimi i po letech přetrvá pouto, a když Frantina umírá, je to právě Bartolom, kterého požádá, aby ji uložil vedle Apolína. „*Povstal jsem a ruku jsem jí podal, že žádost její vyplním, a také slovu dostal. Rozešli jsme se jako přátelé, skutečně jako bratr se sestrou, a než jsme se rozešli, žádala mne, abych jí prominul, že ženu mou v domě své tak nerada hostila a pro i se mnou stýkati se přestala. Nemohla se zprostit při pohledu na ni myšlenky, že kdyby se s ní nebyla setkala, Apolín by žil dosud.*“¹⁰⁸ Bartolom je tak první, který se po sedmi letech dozvídá pravdu o osudu Apolína, dozvídá se o utrpení Frantiny a teprve nyní, s odstupem času, chápe.

Román *Frantina* zobrazuje tři významné mužské postavy, všechny z nich vstupují do vztahu s hlavní hrdinkou, která na ně má rozličný vliv. Prvního manžela Frantina rozveselí, přinese mu štěstí a radost, jeho povahu však nemění. Naopak z Apolína činí jiného člověka, pod jejím působením se napravuje, procítá z moci matky. Silně působí statkářka i na Bartoloma, kterému nahlodává jeho neproblematické přijímání dogmat. Všichni zde popsaní muži jsou více či méně určováni ženami svého života. V románu jsou zobrazeni dva kladní hrdinové – Kvapil a Bartolom, nejvýraznější Apolín je postavou nejproblematictější, jeho činy jsou jednoznačně negativní, snadno odsoudit ho však především pro silné spojení s Frantinou nelze. Frantinina láska smývá její i jeho vinu. „*I pocítil jsem v té chvíli, že jí odpuštěno bude*

¹⁰⁷ Světlá, 1971: 121

¹⁰⁸ Světlá, 1971: 130

za její oběť velikou, v tajnosti srdce vykonanou, a pro její lásku, že snad odpuštěno i milenci jejímu.“¹⁰⁹

4.2.3 Postava muže jako veřejného činitele

Kvapil jako jediný ze zde zmiňovaných mužských postav zastává veřejný post. Jeho funkce rychtáře je však i před příchodem Frantiny sporadická. Jak by se mohl muž, který se nepostaví vlastním čeledníkům postavit pánům? Je jasné, že to nesvede, je však natolik morální, že se na něj mohou spoluobčané spolehnout, vědí, že nezradí jejich zájmy. *„Neuměl se sice pánům opřít, ale to si tehdy beztoho nikdo netroufal; avšak aby se byl k nim lísal, by byl u nich v dobrém oku, jako dělali rychtářové jiní, toho již dokonce nedokázal. Zůstal si pořád stejný, necht’ si mluvil se sedlákem či s pánem. Byl to tuze veliký dobrák a poctivec; věčná škoda, že nebyl jak se patří při síle.*“¹¹⁰

Kvapil je dobrý, morální člověk, kdyby byly jeho kvality spojeny s Apolínovou silou a rozhodností, mohl by z něj být dokonalý představitel mužského pohlaví. Kromě síly fyzické ale Kvapilovi schází i dostatek intelektu. *„Srdce byl tuze měkkého, ale na učení trochu tvrdší.*“¹¹¹ Rozhodně tedy nelze o statkáři mluvit jako o rozeném vůdčím typu, vlastnosti, kterými se taková osoba vyznačuje, mu chybí.

Apolín se veřejným činitelem nestává vůbec, byť potřebné vlastnosti pro obsazení vysokých postů má. Se svými schopnostmi ale nenakládá ku prospěchu lidí, společnosti naopak škodí. V Apolínových slovech, která jsem již dříve citovala, je patrné, že pro Frantinu je ochoten se změnit, tedy i začít prosociálně jednat, pokud by si to přála. Kdyby Frantina Apolína nezabila, jejich příběh by se pravděpodobně vyvíjel podobně jako ten Evičky a polepšeného Štěpána. Tyto závěry jsou ale pouze mou domněnkou, jisté však je, že zabitím Apolína vzala Frantina svému milému šanci se napravit. Že ve smrti Apolína zaznívá kritika trestu smrti, je opět jen mým soukromým názorem, který s intencí autorky nemusí mít nic společného.

Stejně jako Apolín nezastává ani Bartolom žádnou oficiální roli, nemá pro takovou funkci potřebný původ, finanční zázemí ani schopnosti. Jeho místo je ve stínu

¹⁰⁹ Světlá, 1971: 130

¹¹⁰ Světlá, 1971: 8

¹¹¹ Světlá, 1971: 9

mocných a po jejich boku. Svým pánům je nápomocen a ochoten věrně jim sloužit, pokud se jejich požadavky shodují s jeho morálkou. Frantinu jako svůj vzor následuje i při lovu na vůdce loupežníků, přestože nebezpečí není vhodným prostředím pro něj, pod taktovkou své paní se do něj i tak vrhá. „*Hanbou by bylo bývalo pro muže zůstat za ženou v takové věci.*“¹¹²

Kvapila, Apolína i Bartoloma přesahuje v naplnění veřejné role i v prosociální činnosti Frantina. Tento román na rozdíl od *Vesnického románu* i *Kříže u potoka* dává ženě zcela zvítězit nad muži v jejich vlastních disciplínách. Spojením Kvapila a Apolína či Bartoloma a Apolína by mohl vzniknout muž, který by naplňoval autorčiny představy o dokonalosti, samostatně mají ale všichni výše zmínění mnoho nedostatků. Jako by autorka chtěla říci, že žena nemůže nikdy v jediném muži naleznout vše, co hledá, že dokonalý muž zkrátka neexistuje. Zajímavé je, že chyby, i když menší, nacházíme i u všech ženských postav, které autorka vytvořila. Zda jejich nedostatky viděla i ona sama, nebo je považovala za bezchybné, je někdy těžko rozpoznatelné. Její postavy však právě pro své nedostatky působí reálně.

¹¹² Světlá, 1971: 108

5 Závěr

V závěru své bakalářské práce bych chtěla shrnout postřehy získané během rozborů jednotlivých ještědských románů, zamyslet se nad tím, jaká schémata se v nich opakují a čím se od sebe díla naopak liší. Dále bych chtěla poukázat na to, co v románech Karolíny Světlé odpovídá tradičnímu, dobovému pohledu a čím se od něj Světlá naopak odklání, tedy zdůraznit to, čím jsou vlastně její díla revoluční a emancipační.

Ve všech zde rozebíraných románech se vyskytují dominantní ženské hrdinky, které své mužské protějšky převyšují. Pro Karolínu Světlou jsou muži zajímaví především ve vztahu k ženám, to ženy je určují, směřují je a mění podle svého uvážení. Viděno tímto prizmatem, lze romány Karolíny Světlé označit za tezové. Autorka vše podřizuje ústřední myšlence – zobrazit silné ženy, které se obětují pro své muže. Hlavní ženské postavy (Sylva, Evička, Frantina) vystupují v roli trpitelky. Jsou svým mužům morálně nadřazené a přesahují je i v dalších aspektech.

Zobrazení ženské nadřazenosti zcela jistě nekoresponduje s všeobecně přijímaným názorem na ženu v době života Karolíny Světlé, autorka je v tomto bodě revoluční. Nejdále zachází s postavou třetího zde rozebíraného románu, kdy hlavní hrdinku Frantinu nechává oficiálně zvítězit ve správě rychtářského úřadu. Nejtradičněji naopak zobrazuje Evičku z románu *Kříž u potoka*. Charakter Evičky je ovlivněn faktem, že tento román autorka psala na zakázku pro Lidovou knižnici. *Kříž u potoka* se ale od zbylých dvou románů, které v této bakalářské práci rozebírám, neliší jen postavou hlavní hrdinky, vymyká se i složitou kompozicí, která zobrazuje cyklické opakování téhož, počtem postav, množstvím vedlejších dějových linií i největší mírou romantičnosti.

Ač autorka do hlavních ženských rolí ve svých románech obsazuje ženy netradiční a emancipované, nenechává tyto postavy dojít štěstí. Ani jedna z hlavních ženských hrdinek nenachází naplnění v partnerství s mužem. Naopak vedlejší postavy románů, které jsou mnohem tradičnější, štěstí ve svém životě nacházejí (mlynářka a stárek / nový mlynář, Bára a Bartolom). Jako by autorka chtěla říci, že doba není na emancipované ženy připravena, že je okolí nepřijme a jejich snahy o rovnoprávnost

nepovedou k naplněnému a šťastnému životu, ale naopak, že jejich výjimečnost bude potrestána a potlačena.

Autorka ani v jednom ze svých románů nezobrazuje dokonalého muže, přesto je možné podle vyzdvihovaných mužských chyb vytušit, jak by dokonalý protějšek měl vypadat. Musel by to být muž, kterému chybí Antošova submisivita a nerozhodnost, muž, který postrádá Štěpánovu lenost, záletnost, závislost na alkoholu a tabáku a jeho neschopnost smířit se s nadřazeností žen. Byl by to muž, který by nebyl podřízený matce jako Apolín a který by dokázal říci pravdu. Muž pracovitý, pozorný, inovativní, vzdělaný, zcestovalý a s vlastním názorem, muž zastávající veřejné funkce, ale současně věnující se dětem a manželce. Muž, který je pro ženu rovnocenným partnerem, který ji neutlačuje a nechává jí dostatek prostoru, který poslouchá její názory, je schopen otevřené diskuze, ale zároveň si uchovává vlastní svobodu.

Ženy zobrazované na stránkách ještědských románů mají k dokonalosti mnohem blíže než jejich mužské protějšky, ale stejně najdeme u každé postavy něco, co brání tomu, abychom takovou ženu mohli prohlásit za bezchybnou. Nejbližší má k obrazu dokonalé ženy Evička, pro dnešního čtenáře ale není její postoj k týrání vlastním mužem přijatelný. Tam, kde dobový čtenář viděl sebeobětování, vidí ten dnešní jen zbytečné utrpení. Skvrnou na Eviččině bezchybnosti je také její počáteční pýcha a snaha být první mezi lidmi před bohem. Na Sylvě by dobovému čtenáři vadila její divokost, neznalost ženského chování a nedostatečné vzdělání v křesťanské nauce, dnešní čtenář by jí zase vytkl snadnou manipulovatelnost. Vrcholem je opět Frantina, která je dle mého názoru pro čtenáře 19. století postavou naprosto nepřijatelnou, až skandální. To, že se hlavní hrdinka, která by měla být vzorem pro čtenáře, stane vražedkyní, je velmi problematické. Hřebíčkem do rakve je však soucit, který autorka skrze Bartoloma k Frantině pocituje. K tomu, že Frantina vraždí, se přidává ještě fakt, že je i nenapravenou pohankou, křesťanskou víru přijímá jen naoko. Není zbožná ani šetrná a střídma, ráda se zdobí šperky, chce světské bohatství a radostný pozemský život. Chybí u ní i naplnění mateřské role, dítě nejenže nemá, ale ani ho nechce, nestává se dokonce ani tradiční hospodyní, neboť práci za sebe nechá vykonávat druhé, kterým sama rozkazuje.

Žádná z hlavních postav tedy není vzorem dokonalosti, jejich chyby je však činí reálnými, uvěřitelnými. I když zde dokonalé hrdiny nenacházíme, objevují se v románech jasně čitelné prototypy záporných hrdinů. Veškeré negativní mužské vlastnosti a prohřešky doby se snoubí ve Štěpánovi Potockém z *Kříže u potoka*, ryze negativní ženskou postavou je pak rychtářka z *Vesnického románu*, které konkuruje Maříčka Holých z *Kříže u potoka*, u té ale nenacházíme negativní naplnění mateřské role a pakt s nečistými silami.

Přestože jsou ženské hrdinky zobrazovány oproti mužským postavám kladně, ženský kolektiv je naopak vykreslen negativněji než ten mužský. Ženy se sdružují za účelem pomlouvání, závidí si navzájem a úspěch jedna druhé nepřejí. Důležitý je pro ně především jejich vlastní zisk, na dobro obce příliš nehledí. Naopak muži v kolektivu jsou přející, chápaví, nedělá jim potíže uznat, že by žena mohla mít navrch.

Další model, který se ve všech třech románech opakuje, je nevyvážené manželství z hlediska odlišného věku a materiálního zabezpečení manželů (Antoš si bere starší, bohatou rychtářku; mlynářka se provdala za staršího, majetného muže a po jeho smrti si bere mladšího, nemajetného stárka; Frantina si za muže bere staršího, bohatého statkáře).

Opakujícím se schématem je kromě nevyváženého manželství i zobrazení toxického vztahu mezi matkou (stará Jírovcová, Kvapilova matka, Apolínova matka) a synem (Antoš, Kvapil, Apolín). Matky vystupují v životech svých synů jako nepřekonatelné autority, jejichž vůle musí být za každou cenu naplněna. Svými požadavky, očekáváními a nároky ničí svým synům život, nedovolují jim usadit se se ženou, kterou milují. Za povšimnutí stojí jistě i fakt, že rodička Apolína a Kvapila není v celém románu ani jednou přímo pojmenována, vždy se na ni odkazuje jako na matku – její role je důležitější než její skutečné jméno, maximálně se uvádí její příjmení – stará Jírovcová, stará Kvapilová, které ale opět odkazuje na jméno syna, křestní jméno uváděno není.

Stejně jako postavy některých matek, nejsou v románu podrobněji rozpracovány ani postavy dětí, výjimkou jsou ty, které následně v dílech figurují i jako dospělí jedinci. U nich slouží vyobrazení dětství k vysvětlení jejich povahových vlastností a přístupu

k životu. Jinak mají dětské postavy (synové Antoše, dcera Evičky) především zobrazovací funkci. Na jejich pozadí se ukazuje pravá podstata hrdinů, jsou prostředkem zobrazení nefunkčních vztahů a v románu *Frantina* chybí děti kvůli postavě hlavní hrdinky úplně.

Netradičně není zobrazeno jen naplnění mateřské role, ale i výchova dítěte. Výjimečnost postav je odůvodněna právě absencí tradičních výchovných postupů. Sylva i Frantina jsou vychovány mimo civilizaci, má je na starost svérázný muž, učí se pozorováním svého okolí, jsou odloučeny od lidí a nemají tak možnost odpozorovat klasické vzorce chování. Mezi jejich vlastnostmi jsou kromě těch ženských zastoupeny i ty mužské, obě ženy jsou proto schopné obstát nejen v tradičních ženských disciplínách, ale i v těch mužských. U Frantiny je odlišnost dovedena dál než u Sylvy, dívka nepřijímá křesťanské náboženství a odmítá veškerá dogmata, je kritická a vysoce inteligentní.

V čem naopak Karolína Světlá nepřekračuje hranici vytyčenou dobovými mravy, je zobrazení sexuality. V tomto bodě se autorka shoduje se svými kolegy a zarytě mlčí. O tom, že byl svazek naplněn, se čtenář dozvídá jedině s ohledem na rozrůstající se potomstvo, žádné přímé zobrazení mužská či ženské sexuality v románech nenajdeme.

Co Karolína Světlá také nezobrazuje, je ženské přátelství, její hrdinky se maximálně přátelí s muži (Evička s Ambrožem, Frantina s Bartolomem), se ženami je přátelství nespojuje. Ženy mezi sebou neuzavírají přátelství, ale koalice, ve kterých sledují své vlastní cíle a které opouští, pokud jim to zrovna přijde vhod. Přitom zobrazení ženského kamarádství by bylo jistě tradičnější než zobrazované přátelství vdané ženy se svobodným mužem, které mohlo v citlivějších čtenářkách budit strach, že je dobrá pověst ženy v ohrožení.

Co se opět shodně objevuje ve všech třech románech, je důraz, který autorka klade na symboliku místa a času. Kde a kdy se postavy setkávají, je velmi důležité (slavnost stínání kohouta, Štědrý den, chlív, křižovatka ve *Vesnickém románu*; svátek Jana Křtitele, potok, kříž, kaplička v *Kříži u potoka*; křesťanská pout', hrubé kře, loupežnická chaloupka v lese, tajemná jeskyně, sedm let čekání na smrt ve *Frantině*).

Symbolický není jen časoprostor, ale i volba jmen hlavních hrdinů. Nejvýraznější je to opět v *Kříži u potoka*, kde hlavní hrdinka nese jméno první ženy Evy, její sokyně Maříčka je naopak označena jako biblická prostitutka. Symbolické jméno nese i Ambrož Potocký, jehož jmenovec sv. Ambrož byl vyhlášený asketa. Biblický původ mají i jména dalších postav – například Bartolom či Sylva (sv. Silvie se po smrti muže uchýlila do ústraní). Také není jistě náhodou, že hlavní mužské postavy nesou většinou jméno začínající na písmeno A (jako Adam) – Antoš, Ambrož, Apolín.

Významným prostředkem výstavby textu je dále kontrast mezi postavami, mezi jejich příběhy i mezi proměnou, kterou v čase prodělávají (ve *Vesnickém románu*: Sylva x rychtářka, rychtářka x Jírovcová, Ambrož x Mikusa; v *Kříži u potoka*: Maříčka x Evička, Štěpán x Ambrož, Evička před a po odmítnutí Ambrože; v románu *Frantina*: Frantina x Barča, Apolín x Kvapil).

Rozborem zaměřeným na genderové role jsem dospěla k názoru, že v románové tvorbě Karolíny Světlé se snoubí prvky tradiční s těmi revolučními, že autorka ve svých dílech opakovaně využívá již osvědčené postupy a modelové situace, a že ač by se mohlo zdát, že autorka nedbá na konvence, jsou i v jejích románech přítomny.

6 Seznam použitých pramenů a literatury

6.1 Primární literatura

SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. Vydání v ČS a ve Slunovratu druhé. Praha : Československý spisovatel, 1981.

SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. Vydání v Odeonu třetí. Praha : Odeon, 1968.

SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. Vydání v Melantrichu druhé. Praha : Melantrich, 1971.

6.2 Sekundární literatura

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Vesnický román*. In *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha : Československý spisovatel, 1985.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Kříž s románem*. In *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. Praha : Československý spisovatel, 1985.

HAMAN, Aleš. *Žena vražedkyně v Čechách a ve Francii v polovině 19. století Frantina Karoliny Světlé a Zolova Tereza Raquinová* [online] [cit. 14. prosince 2018]. Dostupné na WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/tretiI/36.pdf>>

FILIPOWICZ, Marcin. *Potíže se Světlou* [online] Publikováno 20. října 2014 [cit. 16. prosince 2018] Dostupné na WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/ceska-literatura-v-siti/1756-potize-se-svetlou>>